

Міністерство освіти і науки України

Луцький національний технічний університет

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет бізнесу та права

(повне найменування факультету)

Кафедра міжнародних економічних відносин

(повне найменування кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»
РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ У
РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА
ПОСЛУГАМИ

спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
(шифр і назва спеціальності)

освітня програма Міжнародні економічні відносини
(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
групи МЕВ_А41
Сахнік Антем Миколайович

Керівник: _____
к.е.н., доцент
Зелінська Ольга Миколаївна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«05» серпня 2025 р.
Гарант освітньої програми:
д.е.н., професор
Лютак Олена Миколаївна

Луцьк – 2025 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет бізнесу та права
 Кафедра міжнародних економічних відносин
 Ступінь вищої освіти: бакалавр
 Галузь знань: 29 Міжнародні відносини
 Спеціальність: 292 Міжнародні економічні відносини
 Освітня програма: Міжнародні економічні відносини

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сахнюку Артему Миколайовичу
 (прізвище, ім'я, по батькові)

- Тема кваліфікаційної роботи: Роль транснаціональних корпорацій у розвитку світової торгівлі товарами і послугами
 Керівник роботи: к.е.н., доцент Зелінська Ольга Миколаївна
 затверджені наказом закладу вищої освіти від «28» грудня 2024 року № 485/01-02
- Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «03» червня 2025 р.
- Вихідні дані до роботи: наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених, матеріали науково-практичних конференцій, законодавча база, щорічні аналітичні звіти, нормативні документи, доповіді та аналітичні публікації міжнародних організацій, що спеціалізуються на тематиці транснаціоналізації світової економіки, наукові дослідження іноземних вчених
- Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК 1.1 Сутнісна характеристика та ознаки ТНК. 1.2. Класифікація ТНК за організаційно-економічними ознаками. 1.3. Вплив діяльності ТНК на економічний розвиток приймаючих країн та країн базування. РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ. 2.1. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі товарами і послугами в умовах транснаціоналізації світової економіки. 2.2. Оцінка впливу ТНК на розвиток світової торгівлі товарами та послугами. 2.3. Проблеми та перспективи транснаціоналізації економіки України. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ
- Перелік графічного (ілюстративного) матеріалу: Лист 1. Мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Лист 2. Основні підходи до трактування сутності поняття «транснаціональна корпорація». Лист 3. Основні характеристики ТНК. Лист 4. Класифікація ТНК за ознаками. Лист 5. Вплив ТНК на економіку приймаючих країн. Лист 6. Вплив ТНК на країни базування. Лист 7. Топ найбільших ТНК в 2024 році (млрд.дол. США). Лист 8. Основні напрями впливу ТНК на міжнародну торгівлю. Лист 9. Географічна структура розташування ТНК по країнах у % (2023р.). Лист 10. Розподіл ТНК за сферами діяльності (2023р.). Лист 11. Позитивні і негативні риси транснаціоналізації сучасної національної економічної системи України. Лист 12. Структура ПІІ в економіці України за видами економічної діяльності у %, (2023р.). Лист 13. Динаміка позиції України в рейтингу легкості ведення бізнесу «Doing Business». Лист. 14. Заходи, спрямовані на залучення транснаціонального капіталу в Україну.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прий...
Теоретичний розділ	доцент Зелінська О.М.		
Аналітичний розділ	доцент Зелінська О.М.		
Висновки та пропозиції	доцент Зелінська О.М.		
Нормоконтроль	доцент Зелінська О.М.		

7. Дата видачі завдання 28.12.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Примітка
1	Обґрунтування теми	до 28.12.2024	Зелінська
2	Огляд літератури із досліджуваної теми	до 16.01.2025	Зелінська
3	Теоретичний розділ	до 14.02.2025	Зелінська
4	Аналітичний розділ	до 14.03.2025	Зелінська
5	Висновки та пропозиції	до 11.04.2025	Зелінська
6	Формування списку використаних джерел	до 25.04.2025	Зелінська
7	Формування додатків	до 02.05.2025	Зелінська
8	Оформлення ілюстративного матеріалу	до 09.05.2025	Зелінська
9	Попередній захист кваліфікаційної роботи бакалавра	до 16.05.2025	Зелінська
10	Нормоконтроль	до 23.05.2025	Зелінська
11	Інструментальна перевірка на академічний плагіат	до 28.05.2025	Зелінська
12	Представлення кваліфікаційної роботи бакалавра до захисту	до 03.06.2025	Зелінська

Здобувач вищої освіти

Керівник кваліфікаційної роботи

Сахнюк А.М.
(прізвище та ініціали)Зелінська О.М.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Сахнюк А.М. Роль транснаціональних корпорацій у розвитку світової торгівлі товарами та послугами. Рукопис.

Кваліфікаційна робота бакалавра ОП «Міжнародні економічні відносини» спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2025.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків.

У кваліфікаційній роботі бакалавра вивчено теоретичні основи дослідження діяльності ТНК, а саме: розкрито зміст поняття ТНК та їх вплив на економічний розвиток приймаючих країн та країн базування. Проведено аналіз впливу діяльності ТНК на розвиток міжнародної торгівлі та перспективи їх ефективного функціонування в економіці України, зокрема: досліджено тенденції розвитку міжнародної торгівлі товарами і послугами в умовах транснаціоналізації світової економіки, проведено оцінку впливу ТНК на розвиток світової торгівлі товарами та послугами, визначено проблеми та перспективи транснаціоналізації економіки України.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні впливу транснаціональних корпорацій на розвиток світової торгівлі товарами і послугами, виявлення позитивних та негативних аспектів їх діяльності та розробки рекомендацій щодо залучення транснаціонального капіталу в економіку України.

Об'єктом дослідження є транснаціональні корпорації в контексті розвитку світової торгівлі товарами і послугами.

Предметом дослідження є механізм впливу транснаціональних корпорацій та результати їхньої діяльності на розвиток світової торгівлі товарами і послугами, а також на національні економіки приймаючих країн і країн базування.

Для досягнення мети та вирішення основних завдань кваліфікаційної роботи застосовано як загальнонаукові так і спеціальні методи наукових досліджень, зокрема методи системного підходу, порівняльного аналізу, системно-аналітичний, статистичний, аналізу та синтезу, узагальнення, абстрактно-логічний.

Отримані результати в процесі дослідження можуть бути використані на рівні державної політики при формуванні сприятливих умов для залучення ТНК у національну економіку. Це передбачає розробку стимулів для іноземних інвесторів, створення індустріальних парків, зон пріоритетного розвитку та механізмів державно-приватного партнерства. Запропоновані в роботі рекомендації можуть бути використані Міністерством економіки України, Міністерством цифрової трансформації та профільними органами для адаптації стратегій залучення стратегічних інвесторів.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, світова торгівля, глобалізація, транснаціоналізація, чинники впливу, країна базування, приймаюча країна.

ANNOTATION

Sakhnyuk A.M. The role of transnational corporations in the development of world trade in goods and services. Manuscript.

Bachelor's qualification work OP "International Economic Relations" specialty 292 International Economic Relations. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2025.

The bachelor's qualification work consists of an introduction, two chapters, conclusions and proposals, a list of sources used, appendices.

The bachelor's qualification work studies the theoretical foundations of the study of TNC activities, namely: the content of the concept of TNCs and their impact on the economic development of host countries and countries of origin is revealed. An analysis of the impact of TNC activities on the development of international trade and the prospects for their effective functioning in the economy of Ukraine is carried out, in particular: the trends in the development of international trade in goods and services in the conditions of transnationalization of the world economy are studied, the impact of TNCs on the development of world trade in goods and services is assessed, the problems and prospects of the transnationalization of the economy of Ukraine are identified.

The purpose of the qualification work is to study the impact of transnational corporations on the development of world trade in goods and services, identify positive and negative aspects of their activities and develop recommendations for attracting transnational capital to the economy of Ukraine.

The object of the study is transnational corporations in the context of the development of world trade in goods and services.

The subject of the study is the mechanism of influence of transnational corporations and the results of their activities on the development of world trade in goods and services, as well as on the national economies of host countries and countries of base.

To achieve the goal and solve the main tasks of the qualification work, both general scientific and special methods of scientific research were used, in particular the methods of the systemic approach, comparative analysis, system-analytical, statistical, analysis and synthesis, generalization, abstract-logical.

The results obtained in the research process can be used at the level of state policy in the formation of favorable conditions for attracting TNCs to the national economy. This involves developing incentives for foreign investors, creating industrial parks, priority development zones and public-private partnership mechanisms. The recommendations proposed in the work can be used by the Ministry of Economy of Ukraine, the Ministry of Digital Transformation and relevant bodies to adapt strategies for attracting strategic investors.

Keywords: transnational corporations, world trade, globalization, transnationalization, influencing factors, home country, host country.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК	10
1.1. Сутнісна характеристика та ознаки ТНК	10
1.2. Класифікація ТНК за організаційно-економічними ознаками	14
1.3. Вплив діяльності ТНК на економічний розвиток приймаючих країн та країн базування	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ	24
2.1. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі товарами і послугами в умовах транснаціоналізації світової економіки	24
2.2. Оцінка впливу ТНК на розвиток світової торгівлі товарами та послугами	30
2.3. Проблеми та перспективи транснаціоналізації економіки України	36
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Глобалізація вступила в новий якісний етап свого розвитку. Активізація транснаціонального капіталу стає характерною рисою економік, які відкривають свій внутрішній ринок для транснаціональних корпорацій — особливого типу господарюючих суб'єктів. Їхня діяльність урізноманітнюється завдяки використанню ширшого спектра інструментів, появі нових підходів до інвестування, реалізації та вдосконаленню окремих складових економічних систем. Існує тісний зв'язок між природою транснаціональних корпорацій та глобалізаційними процесами, адже в основі їхнього розвитку лежить прагнення до економічної ефективності й отримання вигоди — як для світової економіки загалом, так і для окремих компаній. Саме це забезпечує синергію між їхніми цілями й досягненнями. Зростаюча роль і значення ТНК найяскравіше проявляється в складних формах міжнародної кооперації, де виробничі процеси включають різноманітні комбінації ресурсів з усього світу.

Транснаціональні корпорації (ТНК) радикально змінюють структуру світової економіки, щороку створюючи нові моделі взаємодії між країнами та виробничими системами. Це викликає підвищений інтерес з боку наукової спільноти. У сучасних умовах актуальним є перегляд ролі ТНК, адже вони стали ключовими виробниками як матеріальних, так і суспільних благ, пропонуючи інноваційні підходи до їх реалізації. ТНК виступають як кінцеві виробники товарів або є критично важливими ланками у створенні складних продуктів, формуючи таким чином сучасну конфігурацію глобальних виробничих процесів.

Однією з головних тем, що вимагає ретельного вивчення, є реакція національних економік та урядів на діяльність ТНК, характер їхньої взаємодії з транснаціональним бізнесом і наслідки цього процесу. Особливої уваги заслуговує оцінка доцільності впровадження протекціоністських стратегій або вибору відкритої економічної моделі в умовах вільного руху транснаціонального капіталу та товарів. Це дозволяє об'єктивно проаналізувати відповідність таких підходів національним економічним інтересам і виявити бар'єри — як зовнішні,

так і внутрішні що впливають на ефективність функціонування ТНК у конкретних країнах.

Проблемам дослідження впливу ТНК на функціонування світової економіки присвячені праці С.О. Стрельнитка, І.І. Кохана, В.В. Рокочої, Е. Молчанова, І. Мосійчук, І.П. Гайдучького, О.В. Федорука, А.П. Тужика, І.Б. Сороки, М.Е. Прохорової тощо. Висвітленню даної проблеми також присвячено наукові праці викладачів кафедри міжнародних економічних відносин ЛНТУ.

Мета роботи полягає в дослідженні впливу транснаціональних корпорацій на розвиток світової торгівлі товарами і послугами, виявлення позитивних та негативних аспектів їх діяльності та розробки рекомендацій щодо залучення транснаціонального капіталу в економіку України. Для досягнення цієї мети роботи необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити сутність та основні ознаки ТНК;
- розглянути класифікацію ТНК за організаційно-економічними ознаками;
- дослідити вплив діяльності ТНК на економічний розвиток приймаючих країн та країн базування;
- вивчити тенденції розвитку міжнародної торгівлі товарами і послугами в умовах транснаціоналізації світової економіки;
- здійснити оцінку впливу ТНК на розвиток світової торгівлі товарами та послугами;
- визначити проблеми та оцінити перспективи транснаціоналізації економіки України.

Об'єктом дослідження є транснаціональні корпорації в контексті розвитку світової торгівлі товарами і послугами.

Предметом дослідження є механізм впливу транснаціональних корпорацій та результати їхньої діяльності на розвиток світової торгівлі товарами і послугами, а також на національні економіки приймаючих країн і країн базування.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення основних завдань кваліфікаційної роботи застосовано як загальнонаукові так і спеціальні методи

наукових досліджень, зокрема методи системного підходу, порівняльного аналізу, системно-аналітичний, статистичний, аналізу та синтезу, узагальнення, абстрактно-логічний.

Практичне значення одержаних в процесі дослідження результатів полягає в тому, що його висновки та рекомендації можуть бути використані на рівні державної політики при формуванні сприятливих умов для залучення ТНК у національну економіку. Це передбачає розробку стимулів для іноземних інвесторів, створення індустріальних парків, зон пріоритетного розвитку та механізмів державно-приватного партнерства. Запропоновані в роботі рекомендації можуть бути використані Міністерством економіки України, Міністерством цифрової трансформації та профільними органами для адаптації стратегій залучення стратегічних інвесторів.

Інформаційною базою до даної роботи є основні положення економічної теорії; наукові праці відомих зарубіжних та вітчизняних вчених; наукові періодичні видання; матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій; статистичні дані, надані міжнародними організаціями такими як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Організація економічного співробітництва та розвитку.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Робота викладена на 53 сторінках, містить 6 таблиць, 8 рисунків. Список використаних джерел містить 35 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК

1.1. Сутнісна характеристика та ознаки ТНК

Світова економіка наприкінці 20-го та на початку 21-го століття характеризується системними процесами інтернаціоналізації, глобалізації та транснаціоналізації, які вплинули на економічну діяльність країн по всьому світу. Такі процеси, як правило, є досить залежними і тісно взаємопереплетеними. У загальному розумінні інтернаціоналізація означає процес перетворення чогось з національного на міжнародне явище, набуття характеристик останнього. З точки зору економіки, інтернаціоналізація – це формування стійких економічних відносин між державами.

Глобалізаційний процес представляє собою якісно новий етап в розвитку світової економіки та інтернаціоналізації господарського життя. Рівень розвитку держави в умовах глобалізації залежить від її здатності адаптувати свою політику до змін, що відбуваються в міжнародному економічному просторі.

Ключовим джерелом глобалізації є феномен транснаціоналізації, при якому значна частина виробництва, споживання, експорту, імпорту та доходів країни значною мірою залежить від рішень міжнародних центрів за межами країни. Головними дійовими особами тут виступають ТНК, які є одночасно і результатом, і головними учасниками інтернаціоналізації. Транснаціоналізація – це якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, процес посилення глобальної інтеграції в результаті глобальної діяльності ТНК.

В умовах глобалізації світової економіки ТНК є рушійною силою корпоративного бізнесу, що діє на міжнародних ринках і відіграє ключову роль у зміцненні та консолідації зв'язків між суб'єктами світової економіки. ТНК здійснюють торгівлю відповідно до розроблених стратегій, пов'язуючи національні та регіональні ринки і забезпечуючи цілісність світової економіки.

Дати однозначне визначення поняття «транснаціональна корпорація» є досить не простим завданням, оскільки багатонаціональні підприємства є складними продуктами глобальних економічних відносин, так як на відміну від звичайних підприємств, вони переносять за кордон процеси інвестування капіталу, а не товари, і поєднують їх з іноземною робочою силою в рамках міжнародного виробництва. Вітчизняні та зарубіжні науковці дають різне трактування поняття ТНК (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1. – Основні підходи до трактування сутності поняття «транснаціональна корпорація»

Автори	Сутнісна характеристика
ЮНКТАД (Конференція ООН із торгівлі та розвитку)	«ТНК – це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності в двох чи більше країнах і провадить єдину політику та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень» [1]
Конвенція «Про транснаціональні корпорації»	«ТНК – це транснаціональне утворення будь-якої організаційно-правової форми, що складається з юридичних осіб двох і більше країн» [2]
С.О. Стрельник	«ТНК – це підприємство, яке походить з однієї країни та вкладає ресурси в розширення своєї діяльності на міжнародному ринку шляхом заснування дочірніх компаній, відкриття філій в інших країнах із метою отримання найвигідніших умов господарської діяльності, що, своєю чергою, призводить до максимізації прибутку компанії та підвищення економічного впливу компанії на національні економічні системи світу» [3]
І.І. Кохан	«ТНК – це міжнародна економічна структура, що має господарські одиниці у двох або більше країнах незалежно від юридичної форми і сфери діяльності, проводить узгоджену політику, втілює у життя загальну стратегію через один або декілька управлінських центрів із метою одержання максимального прибутку» [4]
Економічна енциклопедія	«ТНК – найпотужніші монополії, що діють у міжнародному масштабі й на основі монополізації значної частини промислового світового виробництва, інтелектуальної власності торгівлі, привласнюють найвищі (транснаціональні) прибутки. ТНК є міжнародними за характером своєї діяльності та національними щодо контролю за ними й утворюються на основі транс націоналізації (просування за кордон) своєї підприємницької діяльності...» [5]
Організація економічного співробітництва і розвитку	«ТНК звичайно включають компанії приватної, державної або змішаної форм власності, що знаходяться в різних країнах. При цьому одна або більше з цих компаній може здійснювати значний вплив на діяльність інших, особливо в сфері обміну знаннями і ресурсами» [6]

Джерело: складено автором за [1-6]

Експерти ООН виділили деякі характерні риси, за наявності яких ту чи іншу компанію можна вважати транснаціональною:

- річний обсяг такої компанії має перевищувати 1 млрд дол. США;
- наявність дочірніх філій не менше, ніж у шести країнах;
- висока частка продажу товарів саме за межами країни-резиденції;
- частка зайнятих іноземних працівників не менш як 25%;
- розмір капіталовкладень за кордоном в структурі активів становить не менше 25%;
- єдине стратегічне управління розвитком національних підприємств, що входять в оргструктуру ТНК [7].

Тобто, транснаціональна корпорація це організаційно-правова форма, до якої включено країну розташування компанії (де фірма зареєстрована) і засновані філії або дочірні компанії, що знаходяться за межами національних кордонів.

На переконання української економістки, докторки економічних наук В. Рокочої, ТНК – це міжнародні фірми, котрі мають свої господарські підрозділи у двох чи більше країнах, управління якими може здійснюватися з одного або декількох центрів. Концептуальною основою такого управління є механізм прийняття рішень, що дозволяє провадити виважену політику і загальну стратегію, перерозподіляючи ресурси, технології та відповідальність задля досягнення результату, а саме отримання прибутку. Вони є лідерами у виробництві та продажу певного товару. На відміну від звичайної корпорації, яка працює на міжнародних ринках, ТНК переносить за кордон не товар, а сам процес інвестування, поєднуючи його із іноземною робочою силою в рамках міжнародного виробництва [8].

Усі наведені вище визначення доповнюють одне одного і відповідають характеристикам ТНК: збереження країни походження компанії, багатонаціональність представництв, економічна експансія на зовнішніх ринках і капіталовкладення. Однак не існує чітких і стандартизованих критеріїв, за якими можна вважати компанію ТНК.

На нашу думку, транснаціональна корпорація – це компанія, яка проводить єдину політику через один або декілька центрів прийняття рішень щодо залежних компаній (філій, представництв, дочірніх підприємств) усіх організаційно-правових форм (приватних, державних і змішаних) на основі науково-технічного, виробничого і комерційного співробітництва з метою отримання найбільш сприятливих умов для економічної діяльності. Це інтегрована структура для отримання і, в свою чергу, максимізації прибутку підприємств та збільшення їх економічного впливу на глобальну національну економічну систему.

Також транснаціональні корпорації (ТНК) – це великі підприємницькі структури, які здійснюють свою діяльність у двох або більше країнах, координуючи управління та розподіл ресурсів на глобальному рівні. ТНК відіграють ключову роль у світовій економіці, оскільки вони є головними двигунами міжнародної торгівлі, інвестування та технологічного прогресу.

Основні характеристики ТНК (Рис 1.1.):

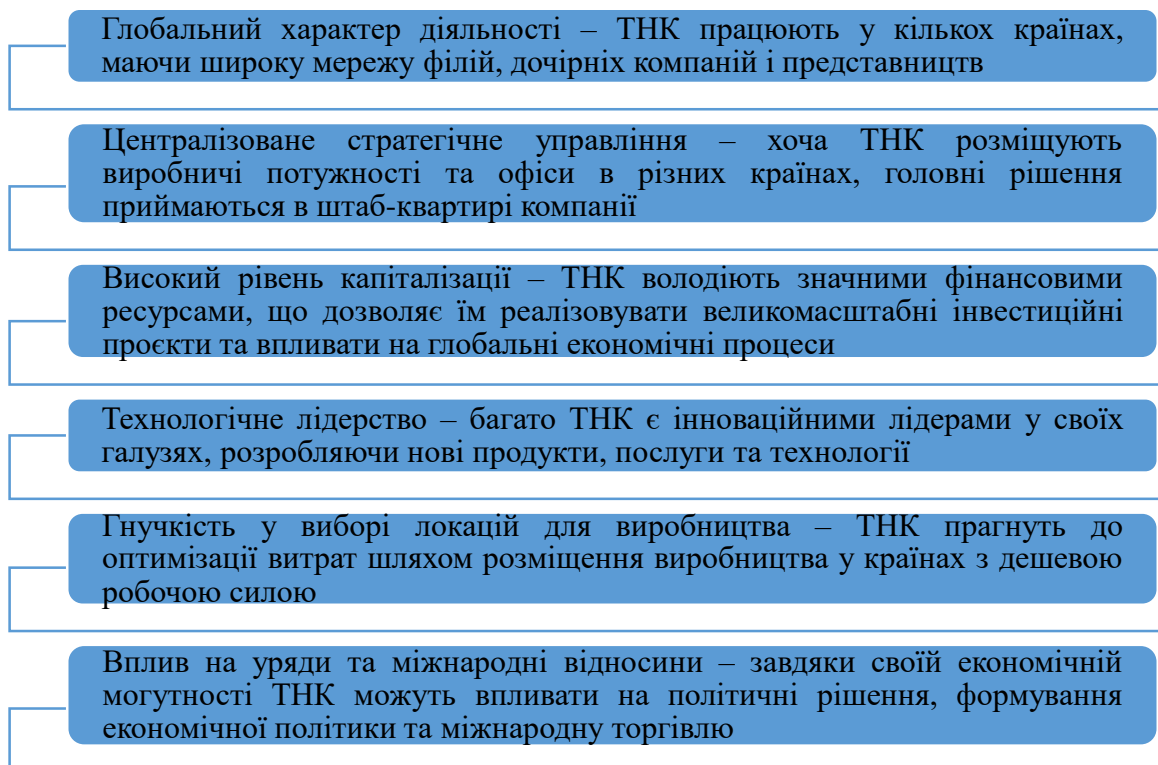

Рисунок 1.1 Основні характеристики ТНК

Джерело: складено автором за 1-7

Стосовно критеріїв визначення транснаціональних корпорацій, їх розподіляють на кількісні (рівень географічного поширення корпорації; доля прибутків, отриманих за кордоном тощо) та якісні (транскордонний характер операцій; характер економічних і історичних зв'язків між країною базування та країнами-реципієнтами; структура ВВП країн, що приймають; інвестиційна політика та стратегія, ступінь державного втручання в ринкову діяльність та ін.).

Отже, можна зробити висновок, що ТНК є важливими гравцями у процесах глобалізації, сприяючи економічному розвитку, створенню робочих місць і трансферу технологій. Водночас їхня діяльність викликає суперечки щодо питань монополізації, соціальної відповідальності та екологічного впливу.

1.2. Класифікація ТНК за організаційно-економічними ознаками

У сучасному глобалізованому світі транснаціональні компанії (ТНК) відіграють ключову роль в економічному розвитку, міжнародній торгівлі та інвестиціях. Вони є потужними економічними суб'єктами, що мають філії, дочірні підприємства та виробничі потужності в різних країнах. Однак ТНК значно відрізняються між собою за масштабами діяльності, сферою впливу, структурою управління та моделлю розвитку.

На практиці розрізняють такі типи транснаціональних корпорацій:

- 1) горизонтально інтегровані корпорації, які управляють підрозділами, розміщеними в різних країнах, що виробляють однотипні або схожі товари;
- 2) вертикально інтегровані корпорації, що керують підрозділами в певній країні, які виробляють товари, які постачаються до їх підрозділів в інших країнах та об'єднують під єдиним контролем найважливіші виробничо-технологічні сфери при створенні кінцевого продукту. До прикладу, у нафтовому виробництві видобуток сирої нафти часто здійснюється в одній країні, рафінування –

припадає на іншу, а продаж кінцевих нафтопродуктів здійснюється у третіх країнах;

3) диверсифіковані транснаціональні корпорації, які включають в себе національні підприємства як з вертикальною, так і з горизонтальною інтеграцією.

Здійснювати ефективну стратегію глобальних операцій, бути лідером у багатьох виробничих галузях, сферах послуг, носієм передових інноваційних технологій багато в чому сприяє організаційна структура ТНК.

У найзагальнішому вигляді організаційну структуру ТНК можна описати наступним чином:

1) материнська компанія (головний офіс, основна компанія, штаб-квартира, батьківська компанія) – є адміністративним центром усієї системи ТНК. Тут приймаються рішення щодо функціонування всієї системи підприємств, зокрема щодо керівного складу корпорації, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, злиття, поглинання та ліквідації підрозділів, здійснюється розробка довготривалої виробничої, інвестиційної та фінансової політики філій та ТНК в цілому;

2) філії (відділення) – повністю належать материнській компанії, не є юридичними особами, не мають власного балансу та не можуть самостійно здійснювати емісію цінних паперів;

3) дочірні компанії – реєструються як самостійні компанії і мають статус юридичної особи з власним балансом та зберігають певну незалежність у фінансово-господарській і науково-дослідницькій діяльності. Контролює їх батьківська (материнська) компанія, яка володіє частиною акцій або ж усім капіталом;

4) асоційовані компанії – відрізняються від дочірніх меншим впливом батьківської (материнської) фірми, якій належить значна, але не основна частина цінних паперів. Змішані компанії, в яких іноземному інвестору належить більше половини акцій, називають компаніями переважного володіння: якщо 50% належить іноземному інвестору і 50% місцевому – компаніями однакового

володіння: якщо іноземний інвестор має менше ніж 50% акцій – змішаним підприємством з участю іноземного капіталу.

Структура ТНК має декілька різновидів: ієрархічна (вертикально та горизонтально інтегровані) та етархічна [9].

Ієрархічна оргструктура має складне ієрархічне підпорядкування батьківській (материнській) компанії. Ступінь підпорядкування знаходиться в прямій залежності від організаційно-правової форми другого рівня ієрархії: дочірні компанії, асоційовані компанії, афілійовані, компанії однакового володіння або відділення, філії.

Відділення та філії не є самостійними підприємствами чи юридичними особами, вони повністю підпорядковані головній компанії. Відділення можуть бути представництвами головної компанії за кордоном, партнерствами, зокрема з місцевими підприємцями, рухомим майном (судна, літаки, нафтові платформи), яке належить головній компанії та функціонує за кордоном не менше року. Країна, де знаходиться головна компанія, називається країною базування, а країни, де розташовані філії – приймаючими країнами.

«У відповідності за ступенем залежності підрозділів ТНК від її організаційного центру виділяють «жорсткі» і «м'які» організаційні форми інтеграції компаній. До «м'яких» форм відносяться консорціум, картель, синдикат, стратегічні альянси. До «жорстких» – холдинг, трест, конгломерат і концерн» [10].

Щоб краще зрозуміти особливості та механізми функціонування таких корпорацій, необхідно розглянути їхню класифікацію (Табл. 1.2). Вона дозволяє визначити основні типи ТНК залежно від різних критеріїв, таких як географічне охоплення, організаційна структура, галузева спеціалізація та рівень централізації управління.

Розгляд класифікації ТНК допоможе виявити їхню роль у світовій економіці та оцінити вплив на країни-реципієнти інвестицій, ринки праці та екологічну ситуацію.

Таблиця 1.2. – Класифікація ТНК за ознаками

Класифікаційні ознаки	Типи ТНК
За формою організаційної структури	1. Глобальні корпорації – централізовані компанії, що керуються з єдиного головного офісу та здійснюють стандартизовану діяльність у різних країнах
	2. Міжнародні корпорації – компанії, що мають сильну національну основу та адаптують свою діяльність під специфіку локальних ринків
	3. Мультинаціональні корпорації – характеризуються децентралізованою структурою, де підрозділи в різних країнах мають велику автономію
	4. Транснаціональні корпорації у вузькому сенсі – поєднують глобальний контроль із певним рівнем адаптації до локальних умов
За типом власності	1. Приватні ТНК – компанії, що перебувають у приватній власності та функціонують на комерційних засадах
	2. Державні ТНК – компанії, де основним власником є уряд країни (наприклад, китайські державні корпорації)
	3. Змішані ТНК – компанії, що мають як приватний, так і державний капітал
За типом інтеграції	1. Вертикально інтегровані корпорації – здійснюють повний контроль над усіма етапами виробничого процесу (наприклад, компанії нафтогазової галузі)
	2. Горизонтально інтегровані корпорації – спеціалізуються на одному виді діяльності, але охоплюють широкий ринок (наприклад, автомобільні концерни)
	3. Конгломерати – об'єднують підприємства різних галузей без чіткої спеціалізації (наприклад, General Electric)
За типом економічної моделі	1. Експортно-орієнтовані – фокусуються на виробництві товарів у країнах із дешевою робочою силою та подальшому експорті
	2. Інвестиційно-орієнтовані – розміщують капіталовкладення в інших країнах для розширення бізнесу
	3. Інноваційно-орієнтовані – основний акцент роблять на розробці та впровадженні нових технологій (наприклад, Apple, Google)

Джерело: складено автором за [11-12]

Така класифікація дозволяє краще зрозуміти особливості діяльності ТНК та їхній вплив на світову економіку.

Еволюція ТНК спричинила зміни в структурі їхньої власності в бік диверсифікації, та вони стали багатонаціональними за своєю суттю компаніями. Діяльність ТНК зосередилася в більшій кількості держав. Завдяки існуванню спільного ринку в Європі та низки інтеграційних об'єднань в інших частинах світу, корпорації можуть дислокувати свої підрозділи в кількох країнах, обслуговуючи при цьому ринок загалом та отримуючи суттєву економію (наприклад, в сфері поділу або контролю). Очевидно, що великі підприємства та

їх філіали стали одними з детермінант напрямів науково-технічного прогресу і структурних змін у світовому господарстві.

В сучасних умовах ТНК застосовують як звичні конкурентні переваги, що ґрунтуються на використанні відносних переваг, так і нові зумовлені реаліями глобалізації та фрагментації світової економіки.

Упорядковуючи існуючі теорії та концепції діяльності ТНК з погляду особливостей їх функціонування, що є основним об'єктом досліджень, можна виокремити у класифікації, що враховує еволюцію підходів до вивчення цих питань, такі ключові напрямки:

- теорії чинників конкурентних переваг ТНК;
- концепції мотивації міжнародної інвестиційної діяльності ТНК;
- теорії взаємодії ПП та економічного розвитку;
- теорії взаємодії ТНК і національних економік.

Важливою рисою сучасних ТНК є космополітизм їх інтересів, глобальність операцій, що відображає специфіку міжнародних монополій. «Незалежно від того, у якій країні була спочатку зареєстрована корпорація, вона сприймає весь світ як єдине ціле, як арену своєї діяльності і проникає у всі куточки земної кулі в пошуках ринків, техніки, технології, людей, ідей, капіталів тощо. Важливим якісним критерієм ТНК є поведінка компанії, її стратегія менеджменту, одночасна орієнтація на внутрішнє та зовнішнє середовище, взаємини зі своїми споживачами і конкурентами» [13].

Характерною рисою у питанні прийняття рішень ТНК стосовно розташування виробництва за кордоном дедалі сильніше враховуються прагматичні фактори: наявність та кваліфікація робочої сили, а також величина виробничих витрат.

При сукупному посиленні впливу та географічному роз'єднанні виробництва формується його особливий розподіл праці у світовому вимірі. Дешевизна робочої сили, сировини та здатність впливати на уряди країн, що розвиваються, дозволили міжнародним корпораціям суттєво посилити свої позиції.

Принцип мінімізації витрат завдяки географічному розширенню бізнесу зробив ТНК практично майже невразливими. Фінансові та економічні кризи часто призводили до банкрутства деяких ТНК, проте в той же час зміцнювали інших, які прагнуть єдиної цілі – глобальної економічної експансії заради надприбутків.

Можна стверджувати, що еволюція світової економіки перейшла від стадії світового ринку до стадії світового виробництва, що базується на глобальній конкуренції, а міждержавний рух капіталу супроводжується інтенсивним переміщенням факторів виробництва.

Передислокація за кордон значної частини виробництва та утворення багатьох філій, інтегрованих в єдину мережу виробництва товарів і послуг, дозволяє ТНК використовувати ресурси та конкурентні переваги багатьох країн. Функціонування суб'єктів глобальної економіки базується на пріоритеті інвестиційних зв'язків, окрім того глобалізація зменшує бар'єри на шляху транскордонного переміщення товарів, послуг та капіталу і сприяє уніфікації їх регуляції, що спрощує доступ на світові ринки, забезпечує стандартизацію вимог щодо переміщення капіталу та платіжно-розрахункових операцій. Це, у свою чергу, генерує інтенсифікацію інвестиційно-фінансових потоків.

Отже, можна зробити висновок, що ТНК реалізують економічну, фінансову, торговельну, а на новому етапі і політико-соціальну взаємодію між країнами. Вплив ТНК принципово змінює світову картину, а тому без врахування цього ми не можемо вивчати процеси, що відбуваються в сучасних міжнародних економічних відносинах.

1.3. Вплив діяльності ТНК на економічний розвиток приймаючих країн та країн базування

Транснаціональні корпорації стали ключовою рушійною силою глобалізаційних процесів і займають провідні позиції в економіках як

розвинутих, так і країнах, що розвиваються. Завдяки інтернаціоналізації виробництва, лібералізації зовнішньої торгівлі та формуванню транскордонних стратегічних альянсів, ТНК опинилися в центрі світової економіки. Сукупний обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій становить 4 трильйони доларів, а їхні продажі становлять 25% від загальносвітового рівня, причому третій випуск випускається афілійованими закордонними підрозділами. Таким чином, транснаціональні корпорації вирішують ключові питання у сучасному економічному та територіальному перерозподілі світу, виступаючи найбільшими іноземними інвесторами та провідниками новітніх технологій у виробничій і невиробничій сфері. У зв'язку з цим важливо дослідити їх вплив як на країну, де розташовані головні офіси, так і на приймаючі держави, де функціонують їхні філії [14].

Транснаціональні корпорації здійснюють значний вплив як на приймаючі країни (Табл.1.3.), так і на країни базування (Табл. 1.4.). Завдяки масштабній діяльності, інвестиціям та трансферу технологій ТНК сприяють економічному розвитку, проте водночас можуть створювати загрози для економічної незалежності та сталого розвитку окремих держав.

Таблиця 1.3. – Вплив ТНК на економіку приймаючих країн

Позитивний вплив	Негативний вплив
1. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – ТНК інвестують значні кошти в економіку приймаючих країн, що сприяє розвитку промисловості, створенню робочих місць і підвищенню рівня життя населення	1. Витіснення національного бізнесу – великі ТНК можуть створювати неконкурентні умови для місцевих підприємств, що призводить до їх банкрутства
2. Трансфер технологій і ноу-хау – діяльність ТНК сприяє поширенню передових технологій, що стимулює модернізацію виробничих потужностей	2. Виснаження природних ресурсів – активна експлуатація місцевих ресурсів може спричинити екологічні проблеми та негативні наслідки для довкілля
3. Підвищення кваліфікації працівників – міжнародні компанії впроваджують сучасні методи управління та навчання персоналу, що позитивно впливає на рівень професійної підготовки місцевих кадрів	3. Перехід до низьковартісного виробництва – ТНК можуть використовувати дешеву робочу силу без належного соціального захисту, що сприяє нерівномірному розподілу доходів
4. Розвиток інфраструктури – для забезпечення ефективної діяльності ТНК часто інвестують у транспортну, логістичну та енергетичну інфраструктуру приймаючих країн	4. Виведення прибутків за кордон – значна частина прибутків, отриманих у приймаючих країнах, повертається до країни базування, що обмежує зростання внутрішнього капіталу

Джерело: складено за [14]

Як бачимо, вплив ТНК на економіку приймаючих країн дуже багатограним, хоча й не завжди позитивним. Це зумовлено різницею в інтересах при максимізації прибутку двох зацікавлених сторін – ТНК і влади приймаючої країни. Нерідко корпорації застосовують свою економічну міць і тиснуть на місцеві органи влади з метою отримання пільг або зменшення податкових платежів. З іншого боку, влада приймаючої країни здатна застосовувати обмеження чи заборони щодо діяльності транснаціональних корпорацій, а також вдаватися до націоналізації та експропріації майна підприємства.

Проте в переважній більшості випадків, зокрема при існуванні цільової програми розбудови взаємин з транснаціональними корпораціями, країна, яка приймає отримує зиск від присутності в своїй економіці ТНК. Залучення закордонних інвестицій через транснаціональну корпорацію впливає на зменшення безробіття в національній економіці. З організацією виробництва в країні тих товарів, що раніше завозилися, зникає потреба в їх імпорті, що веде до посилення зовнішньоторговельних зв'язків країни та зростання її конкурентоздатності в межах світової економіки.

Позитивні наслідки присутності ТНК в економіці приймаючих країн зумовлені надходженням прямих іноземних інвестицій. Збільшення ввезення іноземного капіталу великою мірою впливає на модернізацію національної промисловості, активізації експорту, тобто зростанню в ньому питомої ваги високоінноваційних продуктів обробної промисловості і підвищенню конкурентоспроможності окремих галузей національної економіки.

Позитивний вплив ТНК на економіку приймаючих країн не описується виключно кількісними показниками притоку ПІІ в країну. Не менш важлива і якісна складова. ТНК привносять в державу інноваційні рішення в галузі менеджменту та маркетингу, сприяють впровадженню нових технологій науково-технічних розробок за рахунок трансферту технологій, посилення інноваційного процесу в приймаючих країнах. Усе вище перераховане призводить до підвищення продуктивності праці і, як наслідок, до економічного

зростання ВВП приймаючих країн. Значущим є також вплив представників ТНК на місцеву владу. Основною ціллю є зменшення фіскального тиску чи дебіюрократизація економічних процесів (до прикладу, спрощення процедури оформлення інвестицій). Не рідко саме потужне лобі з боку власників ТНК є катализатором для початку здійснення реформ в економіці, трансформації усього бюрократичного механізму, ухвалення та перегляду законодавчих актів, котрі координують правила гри на інвестиційному ринку та оподаткуванні в країні.

Таблиця 1.4. – Вплив ТНК на країни базування

Позитивний вплив	Негативний вплив
1. Збільшення доходів від інвестицій – країни базування отримують прибутки від діяльності своїх корпорацій за кордоном	1. Деіндустріалізація та втрата робочих місць – перенесення виробництв у країни з дешевшою робочою силою може спричинити скорочення робочих місць у країнах базування
2. Створення глобальних ринків для власних товарів – ТНК сприяють експорту товарів та послуг, що зміцнює економічне становище країн базування	2. Відтік інвестицій – значні капіталовкладення у закордонні філії можуть знижувати рівень інвестицій у внутрішню економіку
3. Зміцнення позицій у міжнародній торгівлі – завдяки діяльності ТНК країни базування посилюють свій вплив на світових ринках	3. Податкові втрати – ТНК часто використовують офшорні юрисдикції для мінімізації податкових зобов'язань, що зменшує бюджетні надходження країни базування

Джерело: складено за [14]

На сьогоднішній день деякі найбільші ТНК економічно міцніші за деякі держави світу. Не дивлячись на те, що реальний контроль над корпорацією здебільшого зберігається за країною базування, взаємини ТНК і материнських країн досить не прості та неоднозначні. Це пояснюється тим, що діяльність ТНК, спрямована на збільшення власного прибутку, не завжди відповідає стратегічним інтересам материнської країни, пріоритетам її зовнішньої та внутрішньої політики. Часто інтереси материнських країн і ТНК співпадають, тому країни вживають цілі комплекси заходів для сприяння розвитку вже наявних ТНК та заснування нових. До переваг, що їх отримує країна базування слід віднести такі, як:

- ТНК дозволяють країні базування мати доступ та набувати певного контролю над природними ресурсами приймаючих країн;

- часте використання ТНК дешевих технологій в країнах, що розвиваються;
- іноземні інвестиції в економіку іншої країни піднімають попит на товари та послуги, що виробляються в країні базування ТНК;
- ТНК, використовуючи свою мобільність, може переносити трудомісткі операції в країни з більш дешевою робочою силою.

В сучасних умовах господарювання суспільство розвивається досить стрімко та динамічно, і знання (інформація) стає стратегічним ресурсом. Завдяки доступу до інформаційних ресурсів інших держав ТНК дають можливість країні базування набувати нових знань і технологій, а також продовжувати термін життєвого циклу і піднімати віддачу від власних інноваційних розробок. Найважливішим чинником формування нових знань та навичок за кордоном є інтернаціоналізація інноваційної діяльності ТНК, та придбання результатів інноваційної діяльності (РІД), що може відбуватися в таких формах:

- 1) ліцензування;
- 2) ПШ;
- 3) спільні підприємства;
- 4) злиття та поглинання.

Цілком очевидно, що країна базування, прагнучи втримати певний контроль над діяльністю ТНК, вдається до заходів, спрямованих на максимальне збільшення позитивного впливу від діяльності інтернаціоналізованого сектору власної економіки.

Діяльність ТНК є важливим чинником економічного розвитку як приймаючих країн, так і країн базування. Однак їх вплив має як позитивні, так і негативні аспекти. Для максимізації вигоди від діяльності ТНК країнам необхідно розробляти ефективну економічну політику, спрямовану на захист національних інтересів, підтримку місцевого бізнесу, екологічну безпеку та стимулювання інновацій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

2.1. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі товарами і послугами в умовах транснаціоналізації світової економіки

У сучасних умовах транснаціоналізації світової економіки міжнародна торгівля товарами і послугами зазнає глибоких змін. Транснаціональні корпорації (ТНК) відіграють ключову роль у формуванні нових форматів економічної взаємодії між країнами та регіонами. Вони сприяють поглибленню глобалізації, створенню глобальних ланцюгів доданої вартості, поширенню інновацій та стандартизації технологій.

Характерною рисою діяльності транснаціональних корпорацій є активний пошук можливостей для розміщення ПІІ з меншими витратами, зокрема за рахунок невисокого рівня оплати праці та розширення закордонних ринків. Така тенденція обумовлена тим, що в сучасній світовій економіці одним з наслідків глобального економічного спаду стало посилення міжнародної конкуренції. Відтак, з одного боку, дочірні компанії ТНК, які орієнтовані на експорт, позитивно впливають на сальдо торговельного балансу приймаючих країн, з іншого боку – у країнах з перехідною економікою їхнім основним мотивом є можливість за відносно низьку ціну придбати в процесі приватизації найбільш ліквідні підприємства, а також використати такі конкурентні переваги, як порівняно низька вартість кваліфікованої робочої сили, електроенергії та інших ресурсів.

Діяльність транснаціональних корпорацій тісно переплетена з лібералізацією виробничих, торговельних та фінансових взаємин. Відкриваючи філії за кордоном, корпорації таким чином, сприяють зближенню національних економік, формуванню регіонального господарського комплексу із структурою

та пропорціями, спрямованими на потреби регіону. Завдячуючи вищезгаданим та багатьом іншим факторам транснаціональні корпорації набули дедалі більшого впливу на відносини між державами. Торгівля між філіями посідає чільне місце в діяльності транснаціональних корпорацій, а тому вони активно підтримують ліквідацію митних бар'єрів, виступають за вільне переміщення товарів і послуг, за введення єдиної транспортної та інформаційної політики в середині угруповання, впровадження єдиної валюти тощо. Здійснений аналіз науково-аналітичних джерел свідчить про те, що транснаціональні корпорації відіграють значну роль не лише в економіці країни базування, а й активно впливають на соціальну, наукову, політичну та інші сфери інших країн та регіонів світу. «На сьогодні важко віднайти процес в світовій економічній політиці, який відбувався б без активної участі ТНК. Так ТНК трансформувалися на всюдисущу силу, що формує сучасний і майбутній вигляд світу» [15].

Отже, під транснаціоналізацією слід розуміти процес посилення світової інтеграції внаслідок глобальних операцій ТНК [16]. Вона постає як об'єктивний процес, зумовлений міжнародним суспільним поділом праці та спричиняє транснаціональні форми співробітництва. ТНК дедалі сильніше впливають на міжнародні відносини і світову економіку в цілому, розвиток якої значною мірою залежить від їхньої діяльності. Зважаючи на це, без розуміння ролі ТНК в розвитку міжнародної торгівлі товарами і послугами, аналізу сучасних тенденцій неможливе усвідомлене сприйняття економічних, політичних та культурних світових реалій.

В умовах становлення ринкової інфраструктури світової економіки, під впливом глобалізації та інтеграції світового господарства, ТНК опановують дедалі більше ринків і мають намір розширити економічну владу. Нині світ стоїть на межі нового перерозподілу, але не військово-політичного, а саме економічного, де головними акторами виступатимуть уже не держави й навіть не блоки держав, а найбільші транснаціональні корпорації. Тому на кону – нові ринки, інновації та надприбутки.

Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва і капіталу, приватизації, стратегічних союзів і ліберелізації зовнішньої торгівлі поставили ТНК в епіцентр світового економічного поступу. Особливо значних масштабів цей процес набув в останні десятиріччя. Доказом тієї ролі, яку відіграють транснаціональні корпорації у світовій політиці та економіці є створення при ООН Центру і Комісії ООН по ТНК, також обговорення різних аспектів діяльності корпорацій, як і окремих держав, на рівні спеціалізованих установ ООН. В таких умовах актуальність розвитку ТНК та їх впливу на розвиток міжнародної торгівлі товарами і послугами є незаперечною. При цьому мова йде не тільки про збільшення масштабів операцій ТНК різних країн базування, але значною мірою про розширення і поглиблення впливу діяльності ТНК на економіко-політичну, соціальну та інші сфери життя приймаючих країн. Світове виробництво ТНК охоплює фактично всі держави та більшість видів економічної діяльності. ПІ дають можливість ТНК розробляти глобальні корпоративні стратегії діяльності та розвитку, об'єднувати активи, капітал, інноваційний та кадровий потенціал.

Майже 90% кількості транснаціональних корпорацій базуються у розвинених країнах з ринковою економікою. Проте з кожним роком у процес транснаціоналізації дедалі активніше включаються підприємницькі структури країн, що розвиваються, а також країн Східної та Центральної Європи [17]. Аналітичні дані ЮНКТАД стосовно країн базування ТНК дозволяє зробити висновки, що з майже 200 країн світу, які представлено на політичній карті світу, ТНК базуються лише в 30-ти країнах (Таблиця 2.1). «При цьому найбільша їх кількість розташована у США (28 %), далі з великим відривом йде Японія (13,6 %)» [18]. Порівняння транснаціональних корпорацій країною базування яких є США та Європа вказує на той факт, що у зв'язку зі значними обсягами ринку США ступінь транснаціоналізації їх ТНК значно нищий, аніж у європейських, ринок країни базування яких є меншим. Також податковий режим суттєво впливає на географічний розподіл ТНК. До прикладу, фіскальна система країн

Європи менш заохочувальна для ТНК порівняно з американською фіскальною системою.

Тому для ТНК Європи (наприклад, німецьких), набагато раціональніше вивозити виробництво на Схід. На ці країни припадає також 2/3 сукупного вивозу ПП.

Таблиця 2.1. – Топ найбільших ТНК в 2024 році (млрд.дол. США)

Місце	Компанія	Країна	Виручка	Прибуток	Вид діяльності
1	Walmart	США	611,3	13,7	Роздрібна торгівля
2	Amazon	США	502,2	33,4	Технології
3	State Grid Corporation	Китай	530,0	7,1	Енергетика
4	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	400,4	110,0	Нафта і газ
5	China National Petroleum	Китай	483,0	4,4	Нафта і газ
6	Sinopec Group	Китай	471,9	6,8	Нафта і газ
7	Apple	США	394,3	99,8	Технології
8	Volkswagen	Німеччина	293,1	17,0	Автомобілебудування
9	Toyota Motor	Японія	275,4	19,1	Автомобілебудування
10	Berkshire Hathaway	США	276,1	89,8	Фінанси

Джерело: складено за [19]

Щодо географічного домінування, то США займає провідну позицію з чотирма компаніями у топ-10: Walmart, Amazon, Apple, Berkshire Hathaway. Китай також сильно представлений: State Grid, China National Petroleum, Sinopec Group. Інші країни – Саудівська Аравія, Німеччина, Японія – мають по одній компанії. В контексті секторального розподілу, то слід зазначити:

- енергетика й нафта: однозначно домінує, адже 4 із 10 компаній працюють у цьому секторі (State Grid, Saudi Aramco, CNPC, Sinopec);

- технології: Amazon та Apple демонструють силу цифрової економіки;

- автомобілебудування: Volkswagen і Toyota залишаються світовими лідерами;

- фінанси: представлений гігантом Berkshire Hathaway;
- роздрібна торгівля: Walmart продовжує утримувати перше місце за виручкою.

Найбільший прибуток має Saudi Aramco (110 млрд \$) — це свідчить про вигідність нафтового бізнесу. Apple також вражає своїм прибутком у майже 100 млрд \$. Цікаво, що Walmart має найвищу виручку, але набагато менший прибуток, що говорить про високу конкуренцію в роздрібній торгівлі.

Таким чином, світові ринки товарів і послуг продовжують бути залежними від енергетичних ресурсів і технологій. США і Китай являють собою дві основні економічні сили, які формують світову ТНК-екосистему. Однак прибутковість не завжди прямо пропорційна виручці, адже ключову роль грає ефективність управління та маржинальність бізнесу.

У міжнародному виробництві ТНК відіграють важливу роль завдяки високотехнологічному підходу в усіх секторах та галузях економіки. Тому їх внесок особливо значущий у глобальних науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробках (НДДКР). Технологічні активи, інноваційна діяльність, а також робота у сфері НДДКР – це ті області, в яких ТНК мають суттєві переваги. В країнах ЄС понад дві третини усіх промислових досліджень проводяться великими транснаціональними корпораціями, де кількість працівників більша за 8 тис. «Концентрація витрат на НДДКР значно вища, ніж в інших сферах економічної діяльності. За оцінками експертів, на частку ТНК припадає майже половина глобальних витрат на НДДКР і не менше двох третин – комерційних витрат на дослідження і розробки (450 млрд. дол.). Наприклад, харчовий концерн «Nestle» витрачає на НДДКР більше, ніж вся харчова промисловість Франції» [20].

Глобальна конкуренція призводить до суттєвого скорочення життєвого циклу продукції, тоді як посилення технологічної інтеграції зумовлює зростання вартості інновацій і підвищення рівня ризику, пов'язаного з ними. У зв'язку з цим транснаціональні корпорації дедалі частіше виводять наукомісткі функції за межі національних кордонів. Паралельно з цим інноваційна діяльність компаній

стає більш відкритою, що проявляється в активнішій співпраці з іноземними партнерами — постачальниками, споживачами, науковими установами тощо.

Таким чином діяльність ТНК має значний вплив на розвиток міжнародної торгівлі товарами і послугами, що можна вести до наступного (Рис. 2.1).

Рисунок 2.1 Основні напрями впливу ТНК на міжнародну торгівлю

Джерело: складено автором

1. Збільшення обсягів торгівлі (ТНК сприяють зростанню міжнародного товарообігу, оскільки організують глобальні ланцюги постачання. Вони також часто переміщують виробництво в країни з дешевшою робочою силою або сприятливішими умовами ведення бізнесу, експортують продукцію у треті країни);

2. Стандартизація товарів і послуг (ТНК просувають єдині стандарти продукції по всьому світу, що полегшує експорт та імпорт. Особливо це помітно в таких галузях як харчова промисловість, фармацевтика, інформаційні технології);

3. Розвиток послуг (багато ТНК активно експортують такі послуги як: фінансові, ІТ, консультаційні тощо. До прикладу, глобальні ІТ-компанії надають хмарні сервіси клієнтам у різних країнах, незалежно від фізичного розташування);

4. Зростання інвестицій (прямі іноземні інвестиції від ТНК сприяють розвитку інфраструктури, логістики та комерційних зв'язків. Це, в свою чергу, створює нові можливості для місцевого бізнесу щодо виходу на міжнародні ринки);

5. Економічна інтеграція (ТНК сприяють регіональній та глобальній інтеграції - укладенню торгових угод, створенню вільних економічних зон, єдиних митних правил).

Отже, транснаціональні корпорації, здійснюючи прямі іноземні інвестиції у різних країнах світу, впливають на розвиток міжнародної торгівлі товарами і послугами. Вони не обмежуються лише фінансовими вкладеннями в певну галузь, а також переміщують туди капітал, новітні технології та трудові ресурси, що водночас призводить до скорочення інвестицій та зайнятості в аналогічній сфері в їхніх рідних країнах. Водночас важливо зазначити, що ТНК вкладають кошти переважно у ті проекти, які є найбільш прибутковими й стратегічно важливими для їхньої діяльності, причому в сучасних умовах такі проекти здебільшого пов'язані з науково-дослідними та дослідно-конструкторськими розробками (НДДКР).

2.2. Оцінка впливу ТНК на розвиток світової торгівлі товарами та послугами

У сучасній глобальній економіці транснаціональні корпорації стали одними з ключових гравців, що формують структуру та динаміку світової торгівлі. Їхній вплив охоплює не лише економічну, але й політичну, соціальну й екологічну сфери. Капітал ТНК, інноваційний потенціал та логістичні мережі дозволяють оптимізувати виробництво, знижувати витрати та забезпечувати швидкий доступ до ринків.

Оцінюючи вплив ТНК на розвиток світової торгівлі товарами та послугами, можна виділити такі ключові напрямки:

- визначення основних напрямів, структури та рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобального ринку товарів і послуг;

- регулювання потоків прямих іноземних інвестицій і міжнародного капіталу, з огляду на ключову роль транснаціональних корпорацій у якості основних інвесторів у країнах, що розвиваються, та їхній вплив на економічний розвиток цих держав;

- прискорення впровадження та розповсюдження інновацій шляхом їх концентрації у науково-дослідних центрах і провідних компаніях. Транснаціональні корпорації, маючи значні фінансові та виробничі ресурси, зосереджують свою діяльність у високотехнологічних галузях і виробляють інноваційну продукцію з високими споживчими характеристиками, що сприяє модернізації виробництва;

- активізація та розширення міжнародної трудової міграції, яка сприяє обміну професійним досвідом, поширенню знань між фахівцями з різних країн, а також переміщенню робочої сили завдяки притоку іноземних інвестицій. Усе це формує глобальний ринок праці зі зближенням стандартів професійної підготовки[21].

Оскільки сьогодні ТНК контролюють понад 80% світової торгівлі товарами та значну частку послуг, вони впливають на формування глобальних ланцюгів постачання, стандартизацію продукції, розвиток електронної комерції та інші аспекти міжнародної економіки. Згідно зі статистичними даними МВФ, суттєвий вплив на розвиток світової торгівлі товарами та послугами мають ТНК, що належать країнам так званої «тріади» – це ТНК США, Західної Європи, Японії. Понад 60% концентрації капіталу припадає на транснаціональні компанії «тріади».

Під час ухвалення інвестиційних рішень та вибору країни для реалізації інвестиційного проекту транснаціональні корпорації враховують низку чинників. Серед них – технічний стан виробничих активів і їх перспективність на ринку, ефективність управлінської діяльності, наявність експортного

потенціалу або унікальної продукції, стабільний попит на стандартну продукцію всередині країни, можливість модернізації підприємства відповідно до ринкових та споживчих вимог, конструктивна взаємодія з органами державної влади, прозорість діяльності компанії, а також її організаційні та управлінські ресурси й здатність адаптуватися до змін на ринку.

В даному контексті, більшість всесвітньо відомих ТНК, локалізовані, а їх штаб-квартири розміщені в 8 країнах світу. До прикладу це є General Electric, IBM, ІТТ, AT amp, Hewlett-Packard, Digital Equipment, Motorola, GTE (США); NEC, Sony, Sharr Corp (Японія); Alcatel, Thomson, Alstom, (Франція); ABB-Asea Brown Boveri Ltd (Швейцарія-Швеція); Siemens (Німеччина); Electrolux (Швеція); Cable and Wireless (Сполучене Королівство), Philips Electronics (Нідерланди), що переважно працюють електротехнічній та в електронній сферах.

Головною ключовою тенденцією сьогодення є зростання значення технологій, особливо штучного інтелекту, та посилення конкуренції між гігантами за лідерство в нових галузях.

У 2023 році за даними Fortune Global 500 в Китаї дислокувалося 145 компаній, порівняно зі 124 в США. «Але ситуація значно змінилася в 2023 році і вперше за чотири роки США випередили Китай у рейтингу Fortune Global 500. Так 2023 року до списку увійшло понад 130 американських компаній та понад 120 китайських» [22]. Такий результат спричинений поганим станом економіки Китаю. У ній спостерігається ціла низка проблем, зокрема тривала житлова криза і слабкий споживчий попит.

До першої десятки компаній США увійшли: Walmart, Amazon, Apple, UnitedHealth Group, Berkshire Hathaway та CVS Health. До десятки найбільших китайських компаній входять State Grid, Sinopec та China National Petroleum. Усі вони перебувають під контролем держави. На рис.2.2 подано географію розміщення ТНК у 2023 році.

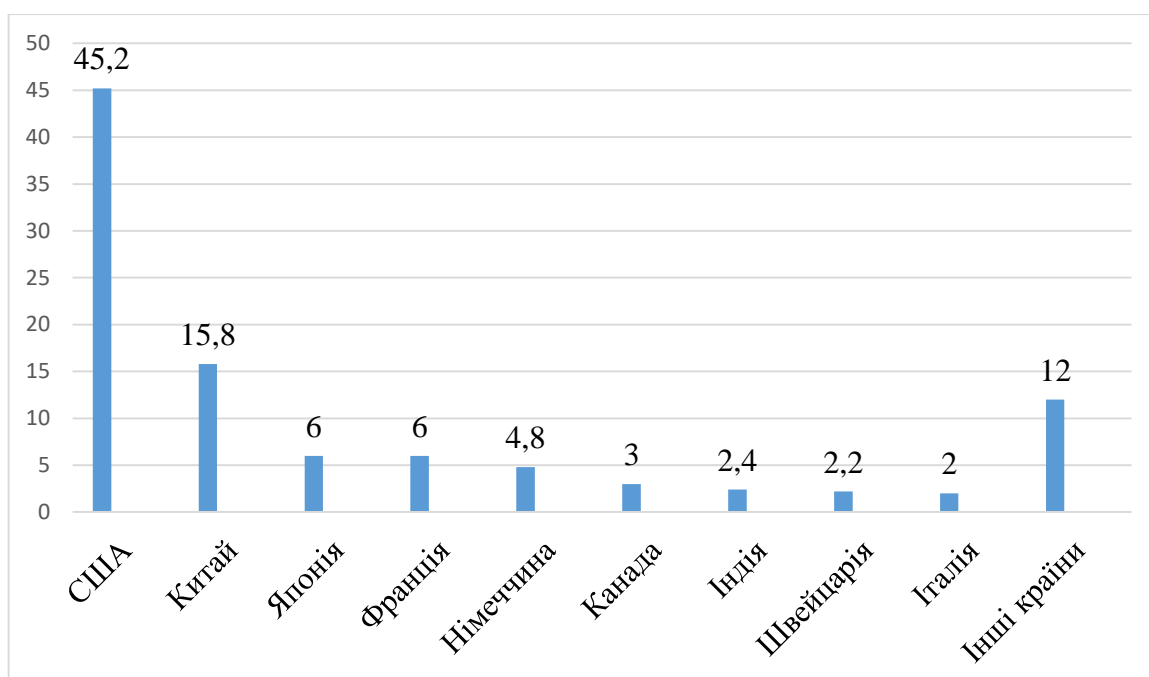

Рисунок 2.2 Географічна структура розташування ТНК по країнах у % (2023р.)

Джерело: складено за [23]

Як бачимо з аналізу, найбільша кількість ТНК зосереджена у США (45,2%) та Китаї (15,8 %); 6 % корпорацій від загальної кількості – в Японії та Франції; в Німеччині – 4,8 %; в Канаді – 3 %; в Індії – 2,4 %; в Швейцарії – 2,2 %, в Італії – 2 %; у всіх інших країнах – 12 % ТНК.

Хоча Великобританія вже не є членом Європейського Союзу, ми все ж розглядаємо її в цьому контексті, оскільки вона залишається однією з європейських країн з найбільшою кількістю транснаціональних корпорацій.

У конкурентному середовищі 500 найкрупніших транснаціональних корпорацій «на міжнародному ринку продають приблизно 95% фармацевтичної продукції, приблизно 79% хімічної продукції та електроніки і 75% продукції машинобудування. Так, ТНК контролюють майже половину світового промислового виробництва і дві третини міжнародної торгівлі, а патенти і ліцензії на нові технології на 4/5 контролюються корпораціями» [24].

Галузева спеціалізація транснаціональної корпорації визначається її ключовою сферою діяльності. Відповідно до цього критерію, виділяють сировинні ТНК, які функціонують у галузях первинного та вторинного виробництва, а також промислові конгломерати. У сучасних умовах ТНК

продовжують утримувати сильні позиції у сфері фінансів, що характеризується високою потребою в інвестиційних ресурсах (Рис. 2.3.).

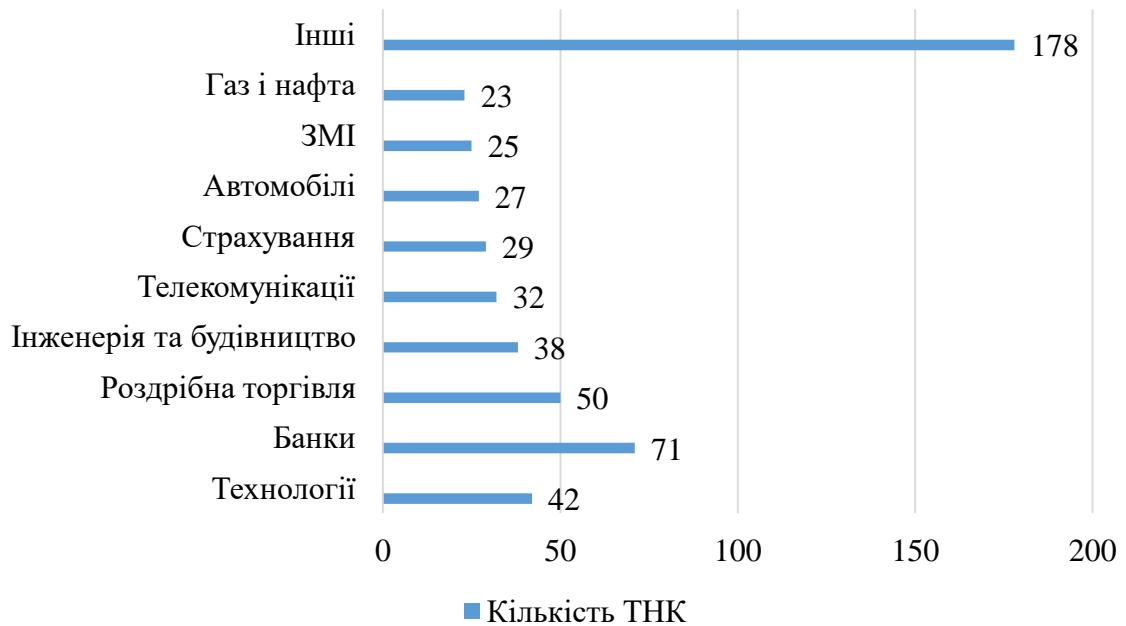

Рисунок 2.3 Розподіл ТНК за сферами діяльності (2023р.)

Джерело: складено за [23]

Аналіз показує, що у 2023 році більшість корпорацій були зосереджені у банківському секторі — 71 компанія, у сфері роздрібної торгівлі — 50 компаній, а також у технологічних галузях — 42 компанії. У медіасфері функціонують 25 корпорацій, тоді як у нафтогазовій промисловості — 23.

Транснаціональні корпорації здійснюють важливий вплив на розвиток світової торгівлі товарами та послугами через здійснення прямих іноземних інвестицій, формуючи її динаміку та структуру. Основними чинниками, що спонукають ТНК розширювати свої інвестиційні ринки, залишаються конкуренція, доступ до дешевої робочої сили, сировини та матеріалів. На сьогодні світова економіка поступово оговтується після глибокої кризи, спричиненої пандемією COVID-19. Водночас на обсяги іноземних інвестицій впливають не лише наслідки пандемії, а й нова індустріальна революція та зростання економічного націоналізму. Значний вплив на міжнародне виробництво й інвестиційні потоки має також війна в Україні, наслідки якої можуть відчуватися до 2030 року або й довше.

У 2023 році загальний обсяг глобальних потоків прямих іноземних інвестицій (ПІІ) зменшився на 2%, склавши 1,33 трильйона доларів. При цьому інвестиції в розвинені країни зросли на 9% і досягли 464 мільярди доларів, тоді як країни, що розвиваються, зафіксували спад на 7% — до 867 мільярдів доларів. Основною причиною стало зниження припливу ПІІ в Азію на 8%, до рівня 621 мільярд доларів. Потоки інвестицій в африканські країни, що розвиваються, зменшилися на 3% і становили 53 мільярди доларів. У Північній та Південній Америці обсяги ПІІ залишилися майже незмінними, знизившись лише на 1% — до 193 мільярдів доларів. Водночас найменш розвинені країни зафіксували зростання надходжень ПІІ на 17%, що дозволило досягти показника в 31 мільярд доларів [25]. «У розвинених країнах прями іноземні інвестиції в Європейський Союз зросли з мінус 150 мільярдів доларів у 2022 році до плюс 141 мільярда доларів через значні коливання в Люксембурзі та Нідерландах. За винятком цих двох країн, приплив інвестицій до решти ЄС знизився на 23%, зокрема, до кількох великих одержувачів. Приплив інвестицій в інші розвинені країни також застопорився, з нульовим зростанням у Північній Америці та скороченням в інших країнах» [26].

Підсумовуючи вищевикладене про сучасний вплив транснаціональних корпорацій на розвиток світової торгівлі товарами та послугами, слід вказати, що він є глибоким і багатоаспектним, а саме:

1. Глобалізація виробництва. ТНК активно переносять виробничі потужності до країн з дешевшою робочою силою або вигіднішим податковим режимом. Це створює глобальні ланцюги доданої вартості, де один товар може бути розроблений у США, виготовлений у Китаї, а зібраний у В'єтнамі. Такий підхід сприяє збільшенню обсягів міжнародної торгівлі.

2. Збільшення обсягів інвестицій і торгівлі. ТНК часто виступають головними інвесторами в економіки країн, що розвиваються, сприяючи модернізації виробництва та розвитку інфраструктури. Їх діяльність стимулює експорт і імпорт товарів і послуг, зокрема за рахунок внутрішньофірмової торгівлі між підрозділами ТНК у різних країнах.

3. Технологічне поширення. Через філії та партнерські програми ТНК передають новітні технології та стандарти якості країнам-реципієнтам, що підвищує конкурентоспроможність їхніх товарів на світовому ринку.

4. Монополізація і стандартизація. ТНК мають великі фінансові та організаційні ресурси, тому здатні домінувати на ринках, витісняючи місцевих виробників. Водночас вони впроваджують єдині стандарти продукції та обслуговування, що спрощує торгівлю між країнами.

5. Розвиток сфери послуг. Багато ТНК працюють у галузі послуг — ІТ, фінанси, логістика, консалтинг. Їх активна присутність на глобальному ринку збільшує частку послуг у структурі міжнародної торгівлі, підтримуючи розвиток цифрової економіки.

6. Вплив на політику та регулювання. ТНК впливають на торгову політику держав і міжнародні угоди, лобіюючи вигідні умови для доступу до ринків, зниження тарифів і усунення торговельних бар'єрів.

Таким чином, ТНК є каталізатором розвитку світової торгівлі, завдяки якому вона стає більш інтенсивною, глобалізованою й технологічно розвиненою. Проте цей вплив несе і ризики — зростання залежності країн від зовнішніх корпорацій, нерівномірний розподіл доходів та екологічні виклики тощо.

2.3. Проблеми та перспективи транснаціоналізації економіки України

Вплив транснаціональних корпорацій на ефективність і розвиток національних економік визначається особливостями політики урядів окремих країн щодо таких компаній. Оскільки головне завдання національних урядів полягає в захисті та просуванні економічних інтересів держави на міжнародній арені, їм вигідно співпрацювати з транснаціональним капіталом.

Як свідчить практика, присутність транснаціональних корпорацій, які відіграють важливу роль у розвитку національних економік завдяки деяким

ключовим аспектам, в національному економічному просторі України можуть суттєво впливати на розвиток її національної економічної структури. По-перше, вони сприяють росту обсягів залучених прямих іноземних інвестицій, що значно підвищують економічну активність країни. Інвестиції використовуються для розбудови нових підприємств і виробництв, створення сучасної інфраструктури та залучення технологій, що призводить до створення нових робочих місць і підвищення доходів населення тощо. По-друге, ТНК в Україні сприяють передачі технологій і ноу-хау – вони часто впроваджують передові технології та управлінські практики, які адаптовані місцевими компаніями, підвищуючи таким чином загальну продуктивність праці та інноваційну активність в державі. Третій аспект – це сприяння глобалізації вітчизняної торгівлі. ТНК провадять діяльність у багатьох державах, і сприяють розвитку активної участі в міжнародній торгівлі через експорт та імпорт товарів і послуг, вироблених на території України. Це допомагає країні розширити її ринки збуту та збільшувати торговельні обороти.

В сучасних умовах господарювання процес посилення взаємозв'язків економіки країни з глобальними економічними структурами через діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК), міжнародну торгівлю, інвестиції, участь у глобальних ланцюгах доданої вартості тощо є проявом транснаціоналізації світової економіки.

Неможливо уявити існування та розвиток будь-якої держави без інвестицій. На сучасному етапі залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій є вирішальним фактором економічної політики держави.

Інтенсивність, характер і результативність інвестиційних процесів значною мірою визначаються інвестиційним кліматом, що склався в державі. Цей клімат формується під впливом правового, фінансового, соціально-економічного та політичного середовищ і безпосередньо впливає на рівень інвестиційної привабливості країни. Інвестиційний клімат являє собою сукупність умов і чинників, які інвестор враховує під час ухвалення рішення про вкладення капіталу.

Європейська бізнес асоціація звертає увагу на низку ключових чинників, що впливають на інвестиційний клімат в Україні. Основною перешкодою для залучення іноземного капіталу залишається недостатній рівень захисту прав власності, що породжує недовіру з боку потенційних інвесторів і стримує їхню активність. Додатковим негативним чинником є збройний конфлікт на сході країни та пов'язані з ним ризики ескалації. До інших обмежуючих факторів належать: нестабільність національної валюти, високий рівень корупції, часті зміни в державній політиці щодо інвестицій та нестабільність фінансової системи.

Прямі іноземні інвестиції, що здійснюються транснаціональними корпораціями, є основою процесу глобалізації економіки як в реальній, так і в фінансовій сферах. В даному контексті, доцільно виділити ряд позитивних і негативних рис транснаціоналізації в розвитку сучасної національної економічної системи України (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. – Позитивні і негативні риси транснаціоналізації сучасної національної економічної системи України

Позитивні риси	Негативні риси
Міжнародна спеціалізація на базі взаємопроникнення капіталу	Посилення конкуренції на внутрішньому ринку, занепад вітчизняного виробника
Формування міжнародних галузевих та господарських територіальних одиниць (кластерів)	Поступова руйнація національного економічного державного суверенітету – поява наднаціональних економічних утворень – ТНК
Вирівнювання національних відтворювальних виробничих структур	Різке зростання транскордонного злиття і поглинання вітчизняних компаній
Свобода пересування факторів виробництва, товарів	Розташування на території держави трудомістких, енергоємних та матеріаломістких, екологічно небезпечних виробництв
Доступ до більш якісних і дешевих ресурсів	Відтік капіталу, перерахунок прибутку в промислово розвинуті країни
Розвиток науково-технічної сфери	Уникнення оподаткування прибутку
Розширення інноваційної діяльності	Розподіл фінансових ресурсів країни між крупними ТНК з обмеженим фінансуванням середнього бізнесу
Якісний розвиток виробництва країни	Занепад галузей економіки, які не є привабливими для ТНК
Посилення ролі держави (країни – базування ТНК) в міжнародному просторі	Вплив ТНК на економічну владу країни

Джерело: складено за [27]

Варто підкреслити, що активна участь держави у регулюванні діяльності транснаціональних корпорацій може стати потужним чинником позитивних змін в економіці України. Такий підхід сприятиме зосередженню інвестицій на

пріоритетних напрямках економічного розвитку, особливо в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Це також дозволить забезпечити фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у промисловості, що прискорить науково-технічний прогрес. Крім того, зросте експортний потенціал і конкурентоспроможність продукції вітчизняних підприємств, посиляться демонополізація ринків, відбуватимуться структурні трансформації в економіці, формуватимуться ефективні технологічні та коопераційні зв'язки в умовах ринкового середовища, а також розвиватиметься конкуренція.

У контексті аналізу участі транснаціональних корпорацій в економіці України та усвідомлення важливості їхнього залучення, необхідно оцінити інвестиційну привабливість окремих секторів чи галузей економіки, проаналізувавши потоки прямих іноземних інвестицій (Рис. 2.4).

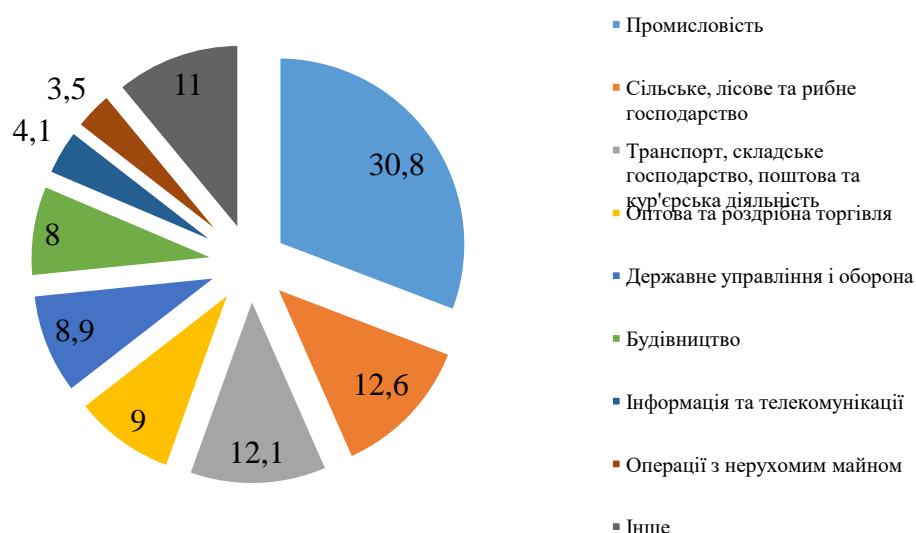

Рисунок 2.4. Структура ПІІ в економіці України за видами економічної діяльності у %, (2023р.)

Джерело: складено за [29]

Варто зазначити, що передові позиції за зацікавленістю іноземних інвесторів в промисловості з часткою більшою за 30 %, за нею йде сільське, лісове та рибне господарство з часткою 12,6%, транспорт, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність з часткою 12,1 %.

Присутність транснаціональних корпорацій фіксується майже в усіх галузях економіки України, за винятком сектору «Транспорт і логістика», а в «Паливно-енергетичному комплексі» представлена лише одна компанія. Водночас найбільш привабливими для ТНК є такі галузі, як «Оптова та роздрібна торгівля» та «Агропромисловий комплекс», де діють компанії зі специфічною господарською діяльністю. Попри це, вони формують загальне конкурентне середовище, у якому українські підприємства демонструють помітні переваги (Рис. 2.5).

Рисунок 2.5. Структура доходів галузей української економіки у %, (2023р.)

Джерело: складено за [30]

У сфері торгівлі можна виділити ключові транснаціональні корпорації, зокрема: Metro GROUP, JYSK Group та Auchan SA. Ведення діяльності ТНК у цій галузі є досить складним, з огляду на високу конкуренцію з боку національних компаній, які мають глибоке розуміння локального ринку та здатні швидко впроваджувати нестандартні конкурентні стратегії. Крім того, іноземним компаніям складно працювати через відносно низьку диференціацію українського споживача.

Так, наприклад, Metro займає четверту позицію в галузі, проте досі не продемонструвала позитивної динаміки прибутковості. У 2023 році компанія завершила фінансовий рік зі збитком у розмірі -0,455 млн грн, що є значним у порівнянні з результатами конкурентів. На фінансовий стан Metro суттєво вплинули наслідки пандемії COVID-19, адже компанія переважно зосереджена на офлайн-торгівлі. Ситуація ще більше ускладнилася після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли було знищено або пошкоджено низку магазинів, складів та інфраструктурних об'єктів, необхідних для функціонування бізнесу. Варто відзначити, що в 2021 році компанія займала кращі позиції, володіючи 26 гіпермаркетами у 18 містах України та надаючи роботу понад 3000 співробітникам.

Інша компанія, Auchan – має нижчі показники доходності, але також зазнала значних збитків у 2023 році. За словами керівництва, головними причинами стали падіння купівельної спроможності населення, зниження споживчого попиту, а також майже повна зупинка торговельної діяльності на початку війни. Додатковими негативними факторами стали руйнування гіпермаркетів у Одесі та Харкові та часті вимушені зупинки роботи під час повітряних тривог.

Найкращі фінансові результати серед зазначених компаній продемонструвала JYSK, яка, попри найменші обсяги доходів, змогла забезпечити найвищу прибутковість. У 2023 році сукупний дохід компанії склав 4,8 млрд грн, з яких 1,1 млрд грн становив прибуток. Це є вагомим досягненням з огляду на складну ситуацію в країні.

Однією з найбільш привабливих для іноземних транснаціональних корпорацій галузей, що має значний потенціал для подальшого розвитку та залучення інвестицій, є агропромисловий комплекс України. Загалом 15 провідних компаній цього сектору забезпечили близько 400 млрд грн доходу, серед яких 6 є транснаціональними корпораціями.

Лідерами ринку залишаються українські компанії Kernel та МХП, які разом контролюють понад половину ринку — відповідно 32,8% та 21,6%. Третьою за

обсягами діяльності є іноземна компанія ADM Ukraine, що спеціалізується на виробництві соняшникової олії та експорті зернових. Її частка на ринку становить 6,39%, і, як і багато інших компаній галузі, вона переважно орієнтована на зовнішні ринки. Згідно з оцінками Forbes Ukraine, у 2023 році ADM Ukraine увійшла до трійки найбільших експортерів агропродукції з результатом понад \$500 млн.

Материнська компанія – Archer Daniels Midland – офіційно не припинила бізнес у росії, хоча й оголосила про скорочення операцій, що не стосуються основного виробництва. В Україні корпорація володіє 7 елеваторами загальною потужністю 623,2 тис. тонн, олійноекстракційним заводом у Чорноморську (потужністю 200 тис. тонн) та зерновим терміналом в Одеському порту.

Іншою вагомою транснаціональною компанією у секторі є Сантрейд (відомий також як Bunge), яка контролює 3,43% ринку та входить до числа найприбутковіших компаній у галузі — її прибуток за рік склав 558 млн грн. Варто зазначити, що Bunge стала однією з перших ТНК у секторі, яка заявила про вихід із російського ринку, включно з продажем активів, виробничих потужностей та інтелектуальної власності.

Ще однією ключовою галуззю для української економіки є гірничо-металургійний комплекс, який має стратегічне значення для експорту. У 2023 році цей сектор забезпечив близько 15% загального експорту країни, що в абсолютному вираженні становить 9,4 млрд доларів США.

Як свідчить практика, іноземні інвестиції сприяють впровадженню сучасних технологій і передових управлінських практик, що позитивно впливає на продуктивність та конкурентоспроможність українських компаній. Крім того, такі вкладення сприяють диверсифікації економіки шляхом розвитку нових галузей, а також покращенню інфраструктури, що в цілому робить ділове середовище більш привабливим для бізнесу.

Водночас процес залучення іноземного капіталу супроводжується низкою серйозних викликів. Серед них – політична та військова нестабільність, високий рівень корупції, слабка система захисту прав власності та недосконалий стан

інфраструктури, що стримують інтерес потенційних інвесторів. Додатковим бар'єром є валютні коливання, які впливають на прибутковість вкладень і підвищують інвестиційні ризики.

Найбільш доцільний комплекс індикаторів, який характеризує бізнес середовище, це представлений від Світового Банку – «Doing Business». Він включає всі основні аспекти, а саме від створення юридичної особи, доступу до капіталів, стан інфраструктури, адміністративне навантаження, до торговельної політики (Рис. 2.6.)

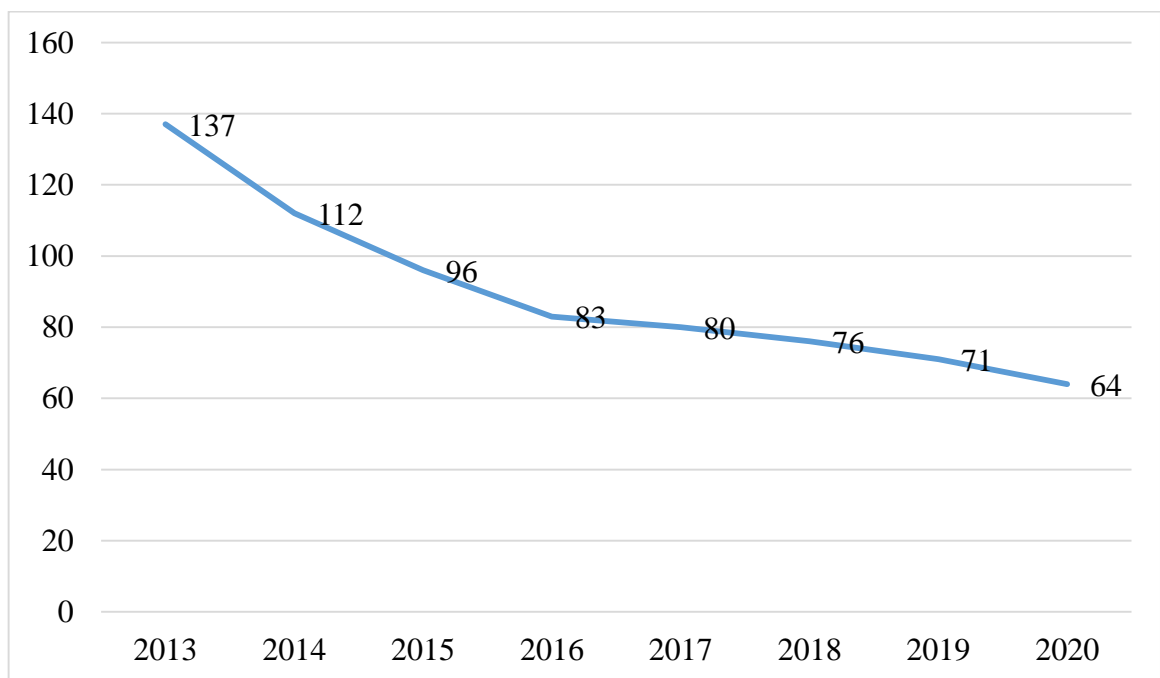

Рисунок 2.6. Динаміка позиції України в рейтингу легкості ведення бізнесу «Doing Business»

Джерело: складено за [31]

У 2020 році Україна піднялася на 7 позицій, зайнявши 64-те місце серед 190 країн. Це було найвищим результатом за всю історію участі України в рейтингу. Покращення позиції було зумовлене реформами в таких сферах, як захист прав міноритарних акціонерів, отримання дозволів на будівництво, підключення до електромереж, реєстрація майна, міжнародна торгівля та доступ до кредитів. Після 2020 року рейтинг «Doing Business» більше не публікувався, тому неможливо оцінити зміни позиції України в наступні роки. Однак позитивна динаміка до 2020 року свідчить про ефективність проведених реформ та потенціал для подальшого поліпшення бізнес-середовища в Україні.

Зважаючи на все вищесказане, можна зробити висновок, про те що економіка України має деякі перспективи залучення транснаціонального капіталу за умов здійснення певних кроків (Рис 2.7.).

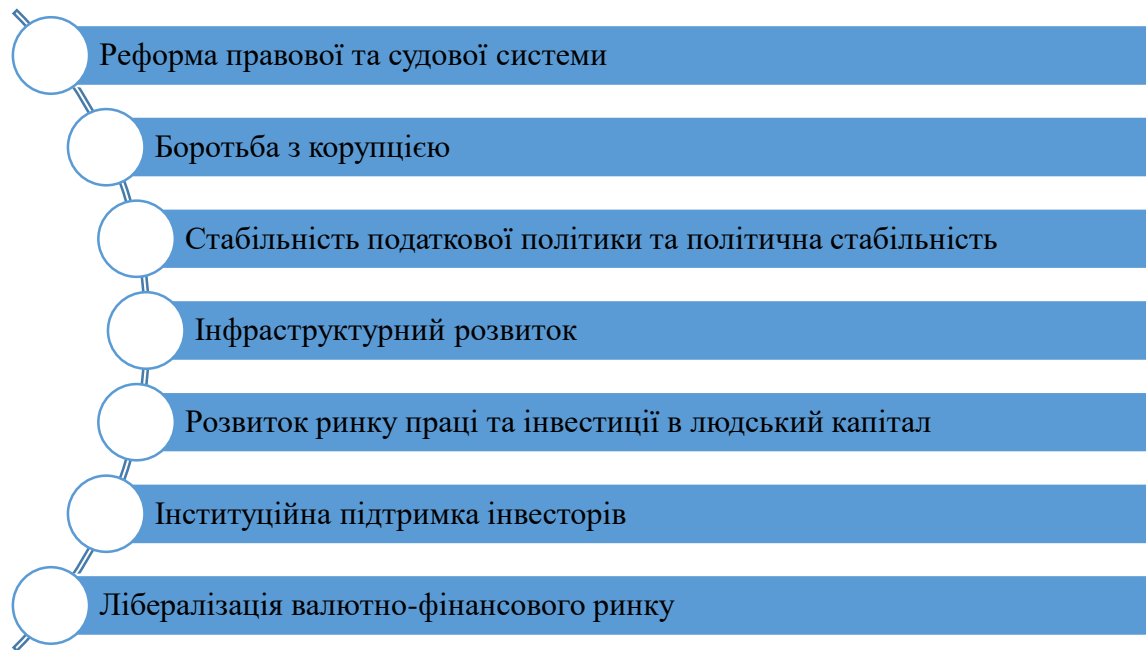

Рисунок 2.7. Заходи, спрямовані на залучення транснаціонального капіталу в Україну

Джерело: складено автором

Проте варто звернути увагу на значний негативний вплив війни на агропромисловий комплекс. Основні втрати сектору пов'язані з забрудненням сільськогосподарських угідь і тимчасовою окупацією територій з боку військ РФ. Зокрема, площа занедбаних орних земель уздовж лінії фронту сягає близько 1,4 млн гектарів, з яких 57% розташовані на підконтрольній Україні території. Крім того, ще близько 5,2 млн гектарів оброблюваних земель від початку вторгнення залишаються в межах окупованих районів.

Потенціал національної економіки значний, однак вітчизняний капітал має змогу набрати економічну вагу та створити значну конкуренцію дочірнім компаніям великих ТНК. Питання та проблематика залученості транснаціонального капіталу в національну економіку України безпосередньо залежить від політики та ставлення населення відносно певних питань оперування та експлуатації вітчизняних національних ресурсів ТНК.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного дослідження сутності та напрямів впливу транснаціональних корпорацій на розвиток світової торгівлі товарами і послугами можна дійти таких висновків. По-перше, транснаціональна корпорація – це компанія, яка проводить єдину політику через один або декілька центрів прийняття рішень щодо залежних компаній (філій, представництв, дочірніх підприємств) усіх організаційно-правових форм (приватних, державних і змішаних) на основі науково-технічного, виробничого і комерційного співробітництва з метою отримання найбільш сприятливих умов для економічної діяльності. Це інтегрована структура для отримання і, в свою чергу, максимізації прибутку підприємств та збільшення їх економічного впливу на глобальну національну економічну систему. По-друге, основними чинниками, що забезпечують ефективність діяльності ТНК і їхні конкурентні переваги, є: вільний доступ до природних ресурсів, капіталу та результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у глобальному масштабі; можливість стратегічного розміщення виробничих потужностей у різних країнах з урахуванням розміру національних ринків, темпів економічного розвитку, цінової політики, доступності ресурсів та рівня політичної стабільності; здатність долати експортні бар'єри шляхом здійснення прямих інвестицій; постійне володіння актуальною інформацією про стан товарних, валютних і фінансових ринків, що дозволяє оперативнo спрямовувати фінансові потоки до найперспективніших регіонів для отримання максимального прибутку. Саме ці ключові переваги забезпечують ТНК динамічний розвиток і високу конкурентоспроможність на світовому ринку.

Саме тому важливими гравцями у процесах глобалізації є ТНК, які сприяють економічному розвитку, створенню робочих місць і трансферу технологій. Водночас їхня діяльність викликає суперечки щодо питань монополізації, соціальної відповідальності та екологічного впливу.

Так, транснаціональні корпорації здійснюють значний вплив як на приймаючі країни, так і на країни базування. Завдяки масштабній діяльності, інвестиціям та трансферу технологій ТНК сприяють економічному розвитку, проте водночас можуть створювати загрози для економічної незалежності та сталого розвитку окремих держав.

На сьогоднішній день деякі найбільші ТНК економічно міцніші за деякі держави світу. Не дивлячись на те, що реальний контроль над корпорацією здебільшого зберігається за країною базування, взаємини ТНК і материнських країн досить не прості та неоднозначні. Це пояснюється тим, що діяльність ТНК, спрямована на збільшення власного прибутку, не завжди відповідає стратегічним інтересам материнської країни, пріоритетам її зовнішньої та внутрішньої політики. Часто інтереси материнських країн і ТНК співпадають, тому країни вживають цілі комплекси заходів для сприяння розвитку вже наявних ТНК та заснування нових.

В умовах сучасної глобалізації транснаціональні корпорації значно активізують свою інвестиційну діяльність. Використовуючи механізми прямих іноземних інвестицій, вони отримують можливість обходити бар'єри, пов'язані з виходом на ринки окремих країн шляхом експорту продукції чи послуг. ТНК ефективно диверсифікують ризики, водночас розширюючи напрями своєї діяльності з метою підвищення продуктивності та конкурентоспроможності.

Завдяки значним фінансовим ресурсам, ці корпорації здатні інвестувати у нові галузі та сфери бізнесу. Особливу активність ТНК проявляють у процесах злиття і поглинання, що дозволяє їм виходити на зовнішні ринки, отримувати доступ до новітніх технологій або інтегрувати цілі підприємства у свою структуру.

Варто зазначити, що добробут країни, її участь у МПП, рівень інтегрованості у світове господарство і, в підсумку, її міжнародна конкурентоздатність дедалі більше залежать від того, наскільки успішною є діяльність транснаціональних корпорацій, що базуються в її економіці.

Майже 90% від кількості транснаціональних корпорацій базуються у розвинених країнах з ринковою економікою. Проте з кожним роком у процес транснаціоналізації дедалі активніше включаються підприємницькі структури країн, що розвиваються, а також країн Східної та Центральної Європи. Аналітичні дані ЮНКТАД стосовно країн базування ТНК вказують на те, що з майже 200 країн світу, які представлено на політичній карті світу, ТНК базуються лише в 30-ти країнах. При цьому їх найбільша кількість концентрується у США (28 %), далі з великим відривом йде Японія (13,6 %). Порівняння транснаціональних корпорацій країною базування яких є США та Європа вказує на той факт, що у зв'язку зі значними обсягами ринку США ступінь транснаціоналізації їх ТНК значно нищий, аніж у європейських, ринок країни базування яких є меншим. Також податковий режим суттєво впливає на географічний розподіл ТНК. До прикладу, фіскальна система країн Європи менш заохочувальна для ТНК порівняно з американською фіскальною системою.

Глобальна конкуренція призводить до суттєвого скорочення життєвого циклу продукції, тоді як посилення технологічної інтеграції зумовлює зростання вартості інновацій і підвищення рівня ризику, пов'язаного з ними. У зв'язку з цим транснаціональні корпорації дедалі частіше виводять наукомісткі функції за межі національних кордонів. Паралельно з цим інноваційна діяльність компаній стає більш відкритою, що проявляється в активнішій співпраці з іноземними партнерами – постачальниками, споживачами, науковими установами тощо.

У конкурентному середовищі 500 найкрупніших транснаціональних корпорацій на світовому ринку продають приблизно 95% фармацевтичної продукції, близько 79% хімічної продукції та електроніки і 75% продукції машинобудування. Також ТНК контролюють майже половину світового промислового виробництва і дві третини міжнародної торгівлі, а патенти і ліцензії на нові технології на 4/5 контролюються корпораціями.

Як свідчать результати дослідження, присутність транснаціональних корпорацій, які відіграють важливу роль у розвитку національних економік завдяки деяким ключовим аспектам, в національному економічному просторі

України можуть суттєво впливати на розвиток її національної економічної структури. Головною перевагою України у сфері залучення транснаціонального капіталу до національної економіки залишається її потужна природно-сировинна база. У цьому контексті доцільно розглядати два ключові аспекти – земельні та мінеральні ресурси. Висока родючість українських ґрунтів є додатковим фактором, що підвищує інвестиційну привабливість країни.

Інтенсивність, характер і результативність інвестиційних процесів значною мірою визначаються інвестиційним кліматом, що склався в державі. Європейська бізнес асоціація звертає увагу на низку ключових чинників, що впливають на інвестиційний клімат в Україні. Основною перешкодою для залучення іноземного капіталу залишається недостатній рівень захисту прав власності, що породжує недовіру з боку потенційних інвесторів і стримує їхню активність. Додатковим негативним чинником є збройний конфлікт на сході країни та пов'язані з ним ризики ескалації. До інших обмежуючих факторів належать: нестабільність національної валюти, високий рівень корупції, часті зміни в державній політиці щодо інвестицій та нестабільність фінансової системи. Проте, варто зазначити, що передові позиції за зацікавленістю іноземних інвесторів в промисловості з часткою більшою за 30 %, за нею йде сільське, лісове та рибне господарство з часткою 12,6%, транспорт, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність з часткою 12,1 %.

Найбільш доцільний комплекс індикаторів, який характеризує бізнес середовище, це представлений від Світового Банку – «Doing Business». Він включає всі основні аспекти, а саме від створення юридичної особи, доступу до капіталів, стан інфраструктури, адміністративне навантаження, до торговельної політики. Згідно з даним рейтингом у 2020 році Україна піднялася на 7 позицій, зайнявши 64-те місце серед 190 країн. Це було найвищим результатом за всю історію участі України в рейтингу. Покращення позиції було зумовлене реформами в таких сферах, як захист прав міноритарних акціонерів, отримання дозволів на будівництво, підключення до електромереж, реєстрація майна, міжнародна торгівля та доступ до кредитів. Після 2020 року рейтинг «Doing

Business» більше не публікувався, тому неможливо оцінити зміни позиції України в наступні роки. Однак позитивна динаміка до 2020 року свідчить про ефективність проведених реформ та потенціал для подальшого поліпшення бізнес-середовища в Україні.

Залучення транснаціонального капіталу є важливою умовою для сталого економічного розвитку України, зокрема в контексті інтеграції до глобального економічного простору. Проте цей процес супроводжується низкою викликів, серед яких – нестабільна політична ситуація, недосконалість правової бази, корупція, слабка захищеність прав інвесторів та воєнні ризики. Водночас Україна має вагомий потенціал для активізації припливу транснаціонального капіталу: це вигідне географічне розташування, багаті природні ресурси, високий рівень освіти та наявність перспективних галузей для інвестування – зокрема агросектору, ІТ, енергетики та інфраструктури.

Проте варто звернути увагу на значний негативний вплив війни на агропромисловий комплекс. Основні втрати сектору пов'язані з забрудненням сільськогосподарських угідь і тимчасовою окупацією територій з боку військ РФ. Зокрема, площа занедбаних орних земель уздовж лінії фронту сягає близько 1,4 млн гектарів, з яких 57% розташовані на підконтрольній Україні території. Крім того, ще близько 5,2 млн гектарів оброблюваних земель від початку вторгнення залишаються в межах окупованих районів.

Для формування сприятливого інвестиційного клімату необхідно забезпечити правову визначеність, підвищити прозорість ведення бізнесу, покращити систему державного управління та гарантувати безпеку капіталовкладень. За умов проведення ефективних реформ, посилення інституційної спроможності держави та налагодження взаємодії з міжнародними партнерами, Україна має реальні перспективи стати привабливою платформою для діяльності транснаціональних корпорацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: навч. посіб. / за ред. Якубовського С. О., Козака Ю. Г. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 472 с.
2. Конвенція про транснаціональні корпорації: ратифіковано із застереженням Законом України № 921-XIV від 13 липня 1999 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_193 (дата звернення: 30.03.2025).
3. Стрельник С. О. ТНК як інституційна форма транснаціоналізації національних економік. *Економіка та держава*. 2015. №4. С. 61-65.
4. Кохан І.І. Поняття і юридичні ознаки транснаціональних корпорацій. *Науково-інформаційний вісник*. 2009. № 1. С. 45-48.
5. Економічна енциклопедія: у трьох т. Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Вид. центр «Академія», 2000. Т. 3. 952 с.
6. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 01.04.2025).
7. Transnational corporations (TNC) // Сайт Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). URL: [http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-corporations-\(TNC\).aspx](http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Transnational-corporations-(TNC).aspx).
8. Рокоча В. В. Міжнародний бізнес в інформаційному суспільстві: [колективна монографія] / За ред. В. В. Рокочої. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2012. 238 с.
9. Еллана Молчанова. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. URL: <https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/07/TNK-i-Ukraine.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
10. Стратегічний менеджмент: Підручник / І.М. Писаревський, О.М.Тищенко, М.М. Покоłodна, Н.Б. Петрова; ред. Аляб'єв; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2009. 287 с.

11. Мосійчук І. Теоретичні аспекти розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобальної економічної трансформації. *Економіка. Управління. Інновації*. Випуск №2 (35), 2024. URL: <http://eui.zu.edu.ua/article/view/317172/307692> (дата звернення: 30.04.2025).
12. Гайдуцький І.П. Розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК) та їхній вплив на економіку країн. *Економіка АПК*. 2008. №1.С. 53-58
13. Рокоча В. В. Міжнародний бізнес в інформаційному суспільстві : [колективна монографія] / За ред. В. В. Рокочої. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2012. 238 с.
14. Федорук О.В., Тужик А.П. Перспективні тенденції розвитку інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій. *Економіка та управління на транспорті*. 2016. № 3. С. 78 – 84
15. Лещенко М.М. Холдинги в міжнародних злиттях та поглинаннях. *Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету*. Кіровоград, 2011. № 19. С. 32–38.
16. Транснаціональні корпорації та їх роль у сучасному розвитку міжнародних економічних відносин. URL: www.kntu.kr.ua (дата звернення: 10.05.2025).
17. Гетьман О.О. Економічна діагностика: навч. посіб. Дніпропетровськ: ДУЕП, 2017. 78 с.
18. Гладій І.Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект : монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2016. 544 с.
19. Список найбільших компаній. URL: <https://www.forbes.com/lists/global2000/> (дата звернення: 10.05.2025).
20. Сорока І.Б. Транснаціональні корпорації та їх роль у процесі активізації міжнародної інтеграції. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 9. С. 35-41
21. Прохорова М. Е. Особливості формування впливу зарубіжних ТНК на Україну в ХХІ ст. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм*. 2011. № 4. С. 49- 55. URL:

<http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3261/3214> (дата звернення 12.05.2025 р.)

22. США обігнали Китай у рейтингу Fortune Global 500. The Epoch Times. URL: <https://www.epochtimes.com.ua/novyny-svitu/ssha-obignaly-kytayu-reytyngu-fortune-global-500-video-164151> (дата звернення 18.05.2025 р.)

23. GLOBAL 500 2023 CHARTS. URL: <https://brandirectory.com/rankings/global/charts> (дата звернення 18.05.2025р.)

24. World Investment Report 2023: Special economic zones. URL: <http://unctad.org> (дата звернення 18.05.2025 р.)

25. World Investment Report 2024: Investment facilitation and digital government. URL: https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR24_AfricaLaunch_-_28June2024.pdf (дата звернення 19.05.2025 р.)

26. Монітор глобальних інвестиційних тенденцій, № 46. URL: https://unctad.org/publication/global-investment-trends-monitor-no-46?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.05.2025).

27. Когут М.В., Огінок С.В., Прокопишин-Рашкевич Л.М. Транснаціоналізація економіки України: користі та загрози. *Економіка та управління національним господарством*. Випуск 71. 2023. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/71_2023/13.pdf

28. Індекс інвестиційної привабливості України. URL: <http://finpost.com.ua/news/18308>. (дата звернення: 22.05.2025).

29. Офіційний сайт НБУ. Статистика зовнішнього сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5> (дата звернення: 26.05.2025).

30. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/> (дата звернення: 26.05.2025).

31. Тищенко М.Р. ТНК у системі сучасного міжнародного бізнесу: thesis. 2021. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11235> (дата звернення: 22.05.2025).

32. Kukharyk V. Сучасні тенденції розвитку міжнародної інвестиційної діяльності тнк. *Economic journal of lesia ukrainka eastern european national*

university. 2020. Т. 3, № 23. С. 32–43. URL: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-03-32-43> (дата звернення: 22.05.2025).

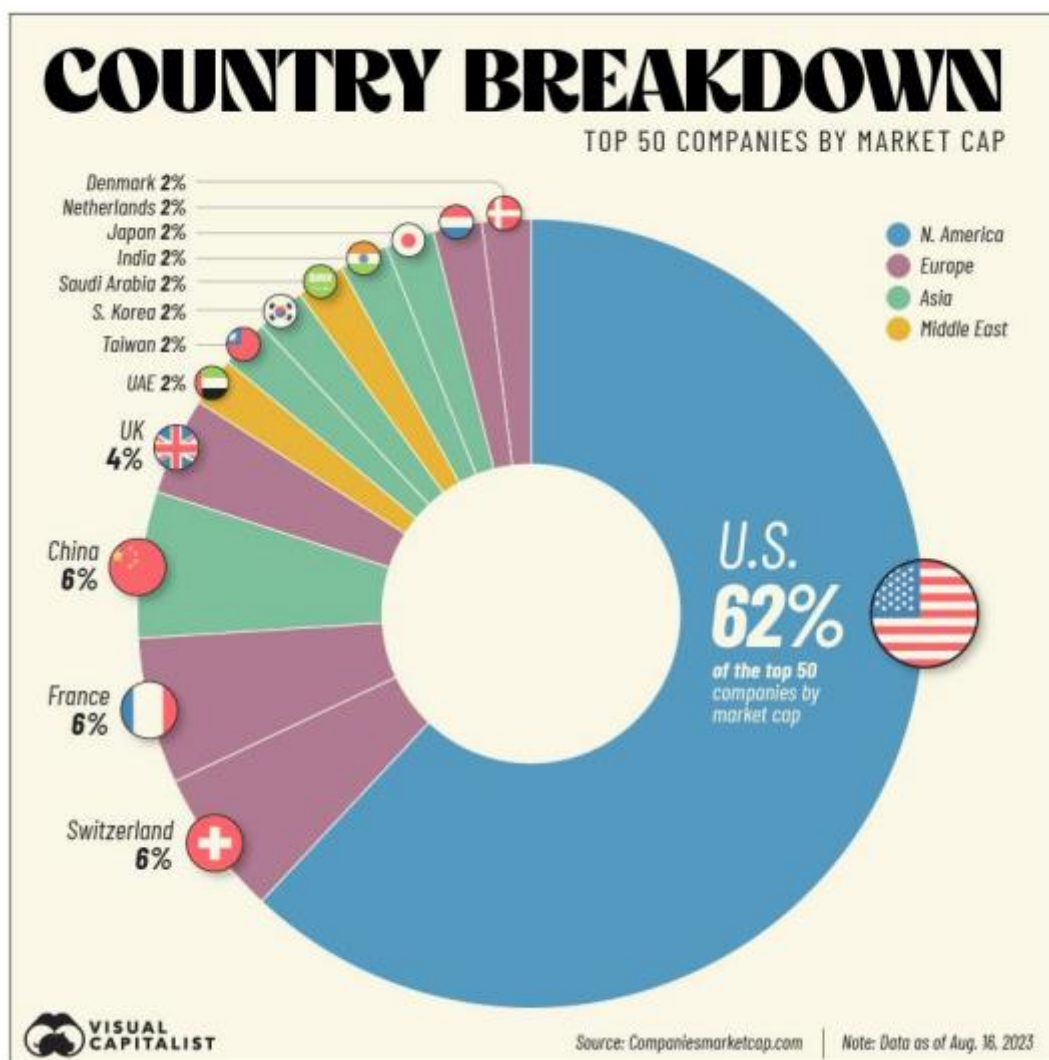
33. Skorokhod I., Kondratiuk V. Формування конкурентних стратегій тнк в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2021. № 2 (10). С. 232–242. URL: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2021-02-232-242> (дата звернення: 22.05.2025).

34. Холодъон К. О. Дослідження діяльності найбільших ТНК світу. 2020. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/43853> (дата звернення: 26.05.2025).

35. Можайкіна Н. В., Волковська К. А. Посилення ролі тнк в економіці розвинених країн. Реформування міжнародних економічних відносин і світового господарства в сучасних умовах. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-295-4-5> (дата звернення: 30.05.2025).

ДОДАТКИ

Рейтинг країн за кількістю ТНК, які входять до ТОП-50

Переваги закордонної діяльності ТНК

Найбільші ТНК, що мають філії та спільні підприємства в Україні

№	Корпорація	Країна	Виробництво	Обсяги інвестицій, млн грн
1	Макдональдс (McDonalds)	США	Харчова промисловість	198,3
2	Нестле (Nestle)	Швейцарія	Харчова промисловість	178,5
3	Бритіш Американ Тобакко (British American Tobacco)	Велика Британія	Тютюнова промисловість	166,8
4	Бритіш Петролеум (British Petroleum)	Велика Британія	Нафтогазова промисловість	142,6
5	Проктер енд Гембл (Procter & Gamble)	США	Хімічна промисловість	135,1
6	Шелл (Shell)	Нідерланди	Нафтогазова промисловість	124,9